

»Ernyedetlen szorgalommal ...«

A DEBRECENI TUDOMÁNYEGYETEM JOGÁSZ PROFESSZORAI

(1914-1949)

»Ernyedetlen szorgalommal ...«

**A Debreceni Tudományegyetem
jogász professzorai**

(1914-1949)

HISTORIA FACULTATIS IURIDICAE

IV.

»Ernyedetlen szorgalommal ...«

**A Debreceni Tudományegyetem
jogász professzorai**

(1914-1949)

Szerkesztette

P. SZABÓ BÉLA

DEBRECEN, 2014

Historia Facultatis Iuridicae

IV.

A Debreceni Egyetem
Jogtörténeti Tanszékének kiadványsorozata

Sorozatszerkesztő:
Balogh Judit – P. Szabó Béla

© a szerzők, 2014

ISBN 978-963-473-749-0

Kiadta a
Debreceni Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó:
Dr. Szabadfalvi József
dékán

Készült a **DELA**
Könyvkiadó- és Kereskedelmi Kft. nyomdaüzemében
Felelős vezető: **Ujvári Béla**
Felelős szerkesztő: **Szabó Tünde**

TARTALOM

Harminc professzori életrajz elé	9
Gyakran és rövidítve használt források és irodalom	11
P. SZABÓ BÉLA Szepesváraljai Haendel Vilmos	15
SZABÓ SZILÁRD Jászi Viktor	45
BALOGH JUDIT Tóth Lajos	69
KÁROLYI GÉZA – SZABÓ SZILÁRD – P. SZABÓ BÉLA Kovács Gábor	95
CSOHÁNY JÁNOS Szentpéteri Kun Béla	111
SZABADFALVI JÓZSEF Teghze Gyula	133
BALOGH JUDIT Bacsó Jenő	155
P. SZABÓ BÉLA Haraszti Bernolák Nándor	179
P. SZABÓ BÉLA Iványi Béla	207
FÓNAI MIHÁLY Illyefalvi Vitéz Géza	235
MADAI SÁNDOR Kiss Géza	257
BALOGH JUDIT Mártonffy Marcel	279
SZABÓ ANITA – P. SZABÓ BÉLA Szentkirály-szabadjai Márffy Ede	297
VARGA NORBERT – P. SZABÓ BÉLA Barabási Kun József	319
P. SZABÓ BÉLA Marton Géza	345
HAJNAL BÉLA Pilismaróti Bozóky Ferenc	369
SZABÓ KRISZTIÁN Kováts Andor	389
P. SZABÓ BÉLA Baranyai Béla	413

BALOGH JUDIT	
Nizsalovszky Endre	441
NAGY EMÍLIA – CSÚRÓS GABRIELLA	
Szádecznei és Kardosfalvi Szádeczky-Kardoss Tibor	469
SZIKORA VERONIKA	
Zachár Gyula	497
MADAI SÁNDOR	
Sztehlo Zoltán	517
SISKA KATALIN – SZABÓ KRISZTIÁN	
Flachbarth Ernő	529
CSÚRÓS GABRIELLA	
Iglói Szontagh Vilmos	553
KISS KATALIN – P. SZABÓ BÉLA	
Hacker Ervin	565
TÓTH MATOLCSI LÁSZLÓ	
Juhász Nagy Sándor	583
P. SZABÓ BÉLA	
Pusztarádóczy Dezső Gyula	609
PRUGBERGER TAMÁS	
Kauser Lipót	631
KARDOS SÁNDOR	
Devecseri Schultheisz Emil	651
SZABADFALVI JÓZSEF	
Vas Tibor	679

Harminc professzori életraaj elé

Jelen kötetel egy több, mint tíz éves vállalás beteljesülését, eredményét tartja kezében a Nyájas Olvasó. Az ezredforduló tájékán határozta el a Debreceni Egyetem (akkor még) Jog- és Államtudományi Intézetének vezetése, hogy felkéri a Joptörténeli Tanszék munkatársait és a tanszék holdudvarába vonható kari kollégákat, hogy kutassák fel azon jogelőd jogtanárok életútját és munkásságát, akik a Kar 1949-ben bekövetkezett „szüneteltetése” előtt a „régi jogi karon” oktattak, katedrával rendelkeztek és részt vettek az Egyetem és a Város mindennapjaiban. 2002-ben, 2004-ben és 2006-ban egy-egy kötet jelent meg tehát azon professzorok és magántanárok tudományos portréjával, akik rövidebb-hosszabb ideig a „Debreceni Tudományegyetem” jogi karán joghallgatók nemzedékeit oktatták, jogásznemzedékeket bocsátottak útjukra a Kollégium, majd a nagyerdei Főépület kapuin át.

A három említett kötet nyomdába adásával akkoriban nem végeztünk teljes munkát, hiszen jelentős professzor-egyéneliségek maradtak ki az életraaj sorozatból. A folytatás terveit más, a Kar megerősödése érdekében végzett erőfeszítések szorították háttérbe. De a terv csak elszunnyadt, nem halt el: a megismert források bővültek, a már feldolgozott szakmunkák mellé újabb könyvek és tanulmányok kerültek elő az régmúlt ismeretlenségéből. Akik írtak egyes elődökről, azok nyitottabb szemmel járták a könyvtárakat, figyelve mit nem dolgoztak fel, mit mulasztottak el korábban figyelembe venni. S a korábbi gyűjteményekből kimaradt elődökkel szembeni adósság-tudat is egyre kínzóbb lett.

Miután a több éven átívelő centenáriumi kezdeményezések egyébként is arra ösztönöztek bennünket, az Egyetem alapító karai közé tartozó fakultás mai oktatóit, hogy méltó módon emlékezzünk meg az alapítás illetve „az oktatási üzem” beindulásának százéves évfordulójáról, megszületett az elhatározás: frissítsük fel a már megírtakat, vázoljuk fel az elmaradt tudósportrékat. Persze a korábbi kötetek munkatársai közül már többen nem a Kar oktatói, s nem mindegyikük vállalta a továbblépést, az eredeti szövegek átdolgozását. De a többség újra nekifeszült, és ha más okból nem, de a rövidítés, a sűrítés okán újraszabta a korábbi munkákat. A szerkesztő azt mondhatja, hogy az esetek túlnyomó többségében tettenérhető a „hozzáadott érték.”

Természetesen, ahogy a régi jogi kar professzorai is különböző egyéneliségek voltak, úgy a mai szerzők is azok, s szövegeik is különböző megközelítést alkalmaztak. Voltak, akik a volt egyetemi tanár írásainak megismertetésére helyezték a hangsúlyt, míg mások a régi jogi kar életébe való bepillantást tekintették inkább izgalmasnak. S valóban, a szövegeket olvasva tapasztalhatjuk, hogy sok, szaktárgyaink körében ma is napirenden lévő kérdésre már három-

négy nemzedékkel ezelőtt is választ kerestek elődeink. S valóban, úgy is érezhetjük, hogy a portrékon keresztül a régi jogi kar történetének kaleidoszkópjába pillantunk bele.

A két út közötti bizonyos kiegyenlítést keresve a szerkesztő többször vette a bátorságot, hogy a történeti okadatolás egységes színvonala érdekében kiegészítse az életrajzi adatokat, vagy újabb bibliográfiai tételeket soroljon be a műlajstromokba. Ilyen esetekben a szerkesztő beavatkozását egy apró jel (✂) teszi egyértelművé. Történt ez azzal a céllal, hogy a most új életre kelő harminc professzor élete és munkássága kényelmesebben kutatható legyen a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának második száz évében, „ernyedetlen szorgalommal...”

Gyakran és rövidítve használt források és irodalom

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- ET-Jegyzőkönyv* A debreceni m. kir. (Tisza István) Tudományegyetem Tanácsának Jegyzőkönyvei, 1914-1945 – Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Kézirattára
- Kari-Jegyzőkönyv* A debreceni Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara Tanácsának Jegyzőkönyvei (1914-1946) – Hajdú-Bihar-Megyei Levéltár VIII. 7/a 1-31; XXVI. 3/a 1-2.

IRODALOM

- BALOGH, *Adattár, i.m.* BALOGH Ferenc, *A Debreceni Református Kollégium története adattári rendszerben: Azaz a Kollégium adattára a református konvent és egyetemes tanügyi bizottság által előírt pontozatok keretében*, Debrecen, 1904.
- CSÉKA, *i.m.* CSÉKA Ervin, *Emlékezés régi debreceni jogászprofesszorokra*, Jogtudományi Közlöny 57 (2002), 107-113.
- DKK. Debreceni Kincses Kalendárium
- ECKHART, *i.m.* ECKHART Ferenc, *A jog- és államtudományi kar története 1667-1935*, Budapest, 1936,
- ÉK. A debreceni m. kir. (Tisza István) Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja, 1914-1942.
- HOLLÓSI, *i.m.* HOLLÓSI Gábor, *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914-1949)*, Debrecen, 2007.
- VARGA Z., *i.m.* VARGA Zoltán, *A Debreceni Tudományegyetem története I. 1914-1944*, Debrecen, [1967],

HARASZTI BERNOLÁK NÁNDOR
(1880-1951)

BÜNTETŐJOG

I. ÉLETE

Bernolák Nándor, a debreceni egyetem második rektora, aki választás útján először töltötte be a rektori tisztséget, 1880. október 2-án született a zólyom-megyei Radványban.¹ Családi körülményeiről nem tudunk semmit, csak annyit, hogy katolikusnak keresztelték. Gyermekkoráról és kora ifjúságáról sem áll rendelkezésünkre adat, csak annyi bizonyos, hogy jogi tanulmányait a budapesti, illetve közbeesőn a kolozsvári egyetem jogi karán végezte. 1900. október 13. és 1901. szeptember 11. között a berlini egyetem beiratkozott hallgatója volt.² Már tanulmányai alatt kitűnt büntetőjogi tárgyú pályamunkáival (a tévedés tanáról és a visszaesés kérdésköréről), melyek későbbi, nyomtatásban megjelent műveinek alapját képezték. Első tudományos munkája már 1902-ben napvilágot látott.³ Ezen munkája és kiváló tanulmányi eredményei után nem volt meglepő, hogy szigorlatai budapesti letétele után a vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára és megbízásából hosszabb külföldi tanulmányutat tett Német-, Francia- és Olaszországban (Nápoly, Torino, Róma, Párizs, Lyon). A tanulmányút során közjogi és államelméleti kérdések mellett elsősorban büntetőjoggal foglalkozott, mindenekelőtt a berlini egyetemen. Ezen a területen folytatott kutatómunkát és tanulmányozta a büntetési rendszereket és a büntetés-végrehajtási intézményeket.⁴ Utazásai örök élményt jelentettek számára, mint az évekkel későbbi visszaemlékezéseiből is kitűnik: *„Egy csodálatosan szép, Olaszország minden varázsával telt húsvét vasárnap – éppen ma néhány éve, különös fájdalom vett rajtam erőt, a mint Róma élénk utczáin járva, néztem, hogy pusztul minden nagyság, a mit az ember alkot: a forum szép diadalívei bomlanak, Michel Angelo festményei összeroppedeznek ... minden emberi dicsőség véget ér ... És látva kinn a mezőkön a boldog gondtalanságban élő népet, elgondolkoztam rajta, nem ezek oldották-e meg helyesen életkérdésüket, mert nem futnak fantómok után, a miket nem érhetünk el ... s az emberiségnek talán nincs is célja ... Végtelen lemondással töltött el e gondolat, a mikor a késő esti órákban visszatérve Róma utcáira, ott találtam az éj nyomorult elhagyottait, a hajléktalan szenvedést, a melyet így soha sem láttam ...”* A spleenes érzéseket a fiatal Bernolákban azonban

¹ Életére vö. DKK. (1916), 37-38. Erre támaszkodik VARGA Z., *i.m.*, 180-181.; Lásd még *Új magyar életrajzi lexikon* I. Budapest, 2001, 687-688; *Magyar Életrajzi Lexikon*, II, Budapest, 1967, 197; *A magyar társadalom lexikonja*, Budapest, 1930, 61-62; *Magyar Politikai Lexikon: Magyar politikusok 1904-1929*, szerk. T. BOROS László, Budapest, é.n., 47.

² Vö. SZÖGI László, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789-1919*, Budapest, 2001, 131. (Nr. 1498)

³ BERNOLÁK Nándor, *A semmisségi panasz*, Budapest, 1902.

⁴ DKK. (1916), 37.

legyőzi a szociális érzékenységet tükröző felelősségérzet, mert így folytatja visszaemlékezéseit, tulajdonképpen fiatalkori életcélját megfogalmazva: „Az emberiségnek azt az emelkedettebb, nemesebb életét pedig, a melyben mostoha viszonyok senkit sem döntenek a bűn fertőjébe, csak minden kötelességérző ember folytonos, szüntelen lelkes munkája alkothatja meg.”⁵ Talán még utazásai előtt, vagy azok közben jelent meg első nagyobb szabású monográfiája a visszaesés kérdésköréből.⁶

Kedves büntetőjog professzora és későbbi mentora, Balogh Jenő⁷ hatására megismerkedett a legmodernebb büntetőjogi irányzatokkal, melyek a klasszikus iskola eredményeit elismerve elsősorban a bűnelkövetők egyéniségének megismerése és a megelőzés problematikája felé fordultak. Ezen megközelítés, az ez irányú külföldi tapasztalatok – mint azt a fenti idézet is alátámasztja –, egész tudományos felfogását meghatározták.

Hazatérése után bírósági szolgálatba lépett, majd 1906-ban berendelték az igazságügy-minisztériumba. Itt a törvényelőkészítő osztályon tevékenykedett, mint beosztott királyi ítéletábrai bíró. Ez idő tájt kapott családja nemesi címet, „Haraszti” előnévvel. Egyik legjelentősebb törvényelőkészítői feladataként részt vett az I. Büntetőnovella megalkotásában. A novellát kommentálta is Balogh Jenő segítőjeként.⁸ Itt töltött éveire esett a fiatalkorúak bíróságáról szóló törvény munkálatainak kezdete. Részt vett a Tőry Gusztáv – akkori államtitkár – elnöke alatt 1906. december 13-án, és 1907. január 3-án tartott szűkebb körű értekezleten, amelyen Balogh Jenő előterjesztése alapján megállapodtak az alkotandó törvény alapelveiről és főbb rendelkezéseiről.⁹

Minisztériumi szolgálatából 1908-ban távozott, mivel a kassai jogakadémia nyilvános rendkívüli tanárává nevezték ki a büntetőjog, a bűnvádi eljárásjog és a jogbölcsélet oktatására. A fentebb említett tanácskozások anyagának és több nemzetközi kongresszus anyagának figyelembe vételével 1909-ben elkészítette a fiatalkorúak

⁵ BERNOLÁK Nándor, *A büntető politika és a társadalom kötelességei*, Budapest, 1908, 10-11. Mindazonáltal későbbi értékelője csak korlátozott szociális érzéket tulajdonít neki, mivel „szociális érdeklődése ... nem haladta meg a szerénykörű jótékonykodás határát.” Vö. VARGA Z., i.m., 181., aki semmivel nem igazolja ezen vélekedését.

⁶ BERNOLÁK Nándor, *A visszaesés dogmatikai és büntető politikai szempontból*, A kir. m. tud.-egyetem jogi és államtudom. kara által jutalmazott pályamunka (Jogi értekezések 10), szerk. BALOGH Jenő, Budapest, 1903. A széles szakirodalmi hivatkozás és a jogtörténeti bevezető gazdagsága arra enged következtetni, hogy a tanulmányhoz a szakirodalmat külföldön gyűjtötte össze.

⁷ Balogh Jenő (1864-1953) büntetőjogász professzor és politikus, aki tanulmányai befejezése (1885) után magántanári képesítést szerzett, majd 1901-1910 között a budapesti jogi kar büntetőjog professzora volt. 1910-től vallás és közoktatásügyi miniszteri államtitkár, majd 1913. I. 14-től 1917. VI. 15-ig igazságügy-miniszter volt. 1921 és 1953 között a dunántúli református egyházkerület főgondnoka, s mint ilyen 1927-től a felsőház tagja. Korának egyik vezető büntetőjog-tudósa és meghatározó büntetőjog-politikusa. Több fontos törvény kezdeményezője volt a fiatalkorúak büntetőjoga, a büntetés feltételes felfüggesztése, börtönügyi igazgatási reformok, a próbára bocsátás, a képviselőházi bíráskodás, a választási törvény és az esküdtsékek hatáskörének korlátozása tárgyában. Az ő nevéhez fűződik a büntető perjog önálló tudományként való elismertetése. Volt az MTA főtitkára (1920-1935) és másodelnöke (1940-1943) is. Vö. *Magyar Nagylexikon*, 3, Budapest, 1994, 136; *Új magyar életrajzi lexikon*, I, Budapest, 2001, 350.

⁸ *A büntetőtörvények és a büntető novella: A hatályban lévő büntető törvények teljes gyűjteménye*, összeállította s jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta BERNOLÁK Nándor, átnézte s az előszót és a bevezetést írta dr. BALOGH Jenő, (Jogi zsebkönyvek gyűjteménye 13), Budapest, 1909.

⁹ *A bűnvádi perrendtartás és novellái*, összeállította, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta BERNOLÁK Nándor, Budapest, 1928,² 664.

bűnügyeiben követendő eljárásról szóló törvénytervezetet. Ezen tervezetet az igazságügy-minisztérium törvényelőkészítő osztálya többször átdolgozta s indoklással ellátva megjelentette az *Igazságügyi Javaslatok Tára* 1912. évi 10. számában. Ez szolgált aztán a 1913: VII. tc. alapjául.¹⁰

Kassán, miután tévedéstani munkájával¹¹ 1911-ben habilitált a budapesti egyetemen,¹² és magántanári képesítést szerzett, rendes tanárrá minősítették. Kassai éveiben igen termékenyek voltak tudományos szempontból. Említett monográfiája mellett erre az időre esik néhány más tanulmány közzététele is.¹³

Kassán az oktatási feladatok mellett nagy figyelmet fordított a diákság szociális ügyeire és önképzésére. Igen tevékenyen kivette a részét azokból a mozgalmakból, melyek a nyomor leküzdése révén kívánták a bűnözés megelőzését biztosítani. Mint a fiatalok bűnözés egyik legjelesebb szakértője ekkor kapcsolódott be az ún. patronage-mozgalom irányításába is, melynek hazai szelleme atyja Balogh Jenő volt.

Alapító tagja volt a Kassai Katolikus Patronage-Egyesületnek, amely 1908 december havában alakult meg. Az Egyesület preventív tevékenységet fejtett ki elkerülendő a gyermekek züllését és iskolakerülését, gondoskodott a fiatalok terhelte felügyeletéről, tagjai fogházmissziós tevékenységet folytattak, és gondoskodtak a szabaduló fiatalok elhelyezéséről.¹⁴

Bernolák és az Egyesület ez irányú aktivitását mutatja, hogy III. Országos Patronage-Kongresszust 1911. szeptember 17-19. között Kassán rendezték meg, s az előkészítő bizottságnak a fiatal jogakadémiai tanár is tagja volt.¹⁵ A mozgalom belüli tekintélyét jól mutatja, hogy a kassai kongresszust megelőzően Magyarország képviselőjében részt vett a fiatalok bíróságainak első nemzetközi kongresszusán Párizsban (1911. június 29-július 1.), valamint az V. nemzetközi patronage-kongresszuson Antwerpenben (1911. július 16-21.).¹⁶ Ezekon a kongresszusokon több önálló és kollektív indítványából lett határozat.¹⁷ Nagy szerepe volt emellett több, a kassai királyi ítélőtábla területén létrehozott patronage-

¹⁰ A *bűnvádi perrendtartás...*, i.m., 665.

¹¹ BERNOLÁK Nándor, *A tévedés tana a büntetőjogban*, Kassa, 1910.

¹² ECKHART, i.m., 677.

¹³ Pl. BERNOLÁK Nándor, *A modern büntetőpolitika és a társadalom kötelességei*, Magyar Gazdák Szemléje - A Magyar Gazdaszövetség folyóirata 13 (1908); Uő., *A büntető politika és a társadalom kötelességei*, Budapest, 1908.

¹⁴ *Jelentés a Kassai Katolikus Patronage-Egyesület működéséről* = A Budapesten 1909. szeptember hó 10 és 11-én tartandó II. Országos Patronage Kongresszus iratai: 1909. augusztus 3, Budapest, 1909, 144-149.

¹⁵ Együttal Kérészy Zoltán akkori jogakadémiai igazgatóval együtt képviselte is a kassai királyi állami jogakadémiát a kongresszuson. Vö. *A Kassán, 1911. szeptember hó 17-19. napján tartandó III. Országos Patronage-Kongresszus iratai: 1911. július 2*, Kassa, 1911, 93.

¹⁶ Tanácskozó társai között volt található Vámbéry Ruzsem, Angyal Pál, Horváth Dániel és Szilágyi Arthur Károly is. Vö. *A Kassán...*, 99-106.

¹⁷ Ő javasolta pl. a párizsi ülésen annak szorgalmazását, hogy „az illetékes hatóságok főleg a tanítókat és a tanítónöket nyerjék meg a patronage ügyének, s azokat e téren szerzett érdemeikért erkölcsi elismerésben és anyagi jutalmazásban részesítsék.” A magyar küldöttek Antwerpenben kezdeményezték egy negyedéves nemzetközi folyóirat kiadását is a fiatalok bíróságait illető s ezzel kapcsolatos kérdések tárgyalására. Vö. *A Kassán...*, 102. és 107.

egyesület megalakításában (Lőcse, Rozsnyó) is.¹⁸ Emellett jelentős tevékenységet fejtett ki az anya- és csecsemővédelem országos szervezetének kialakításában is.¹⁹ 1913-ban a király a budapesti királyi tábla bírójává nevezte ki, de Balogh Jenő akkori igazságügy miniszter ismét a minisztérium törvényelőkészítő osztályára rendelte be. Itt másodízben vett részt a büntetőjogi reform-törekvések kidolgozásában, elsősorban a fiatakorúakra vonatkozó büntetőtörvények kodifikációjának lezárásában. Keze nyomát rajta hagyta a közveszélyes munkakerülőkről, a választójog büntetőjogi védelméről szóló törvényeken, a sajtótörvényen és az esküdtbírórsági novellán is.²⁰ A háború kitörése után egy ideig Bernolák képviselte a minisztériumot a hadfelügyeleti bizottságban.²¹

Amikor a debreceni egyetemet az 1912: XXXVI. tc. alapján megszervezték, a jog- és államtudományi kar hat új professzora²² közül az egyikként Bernolákot nevezték ki a büntetőjogi tanszékre, a büntetőjog és a bűnvádi eljárásjog nyilvános rendes tanárának.²³ Tanártársaival együtt hivatali esküjét 1914. augusztus 31-én tette le a kultuszminisztériumban.²⁴ A háború kezdete, a rendkívüli helyiség gondok, valamint a Debrecenben dúló kolera-járvány veszélyeztette ugyan, de nem odázta el az oktatás megkezdését, ami 1914. október 20-án megindult. Bernolákot néhány tanártársával együtt B-osztályú népfelkelőnek sorozták be a tanév során, de a honvédelmi miniszter felmentette őket a tényleges szolgálat alól.²⁵

Csaknem hét évig tartó tanári működéséről annyit tudunk, hogy mivel – a többi jogi karoktól eltérően – Debrecenben az anyagi büntetőjog és a büntető-eljárásjog oktatása egy professzor kezében volt, az a gyakorlat alakult ki már az első tanévtől kezdve, hogy a harmadéves hallgatók az első félében *Anyagi büntetőjogot*, a másodikban *Bűnvádi eljárást* hallgattak Bernoláktól heti öt-öt órában.²⁶ Az 1919/20-as tanév első félévében mindkét tárgyat előadta, de akkor az eljárásjogi órákért külön díjazásban részesült.²⁷ Egy 1918-as miniszteri rendelet ugyanis kimondta, „*hogy szükségesnek tartja mindkét főkéllégiumnak mindkét félévben való előadását, még pedig úgy, hogy a büntetőjogi professzor az első félévben az alaki, a második félévben az anyagi büntetőjognak ezen plusz előadásáért külön előadói díjjal honoráltassék. ...*

¹⁸ *A Kassán...*, 116-1717.

¹⁹ *A magyar társadalom lexikonja, i.m.*, 61.

²⁰ *Magyar politikai lexikon, i.m.*, 47.

²¹ *A magyar társadalom lexikonja, i.m.*, 61.

²² A tizenkét tanszékkal létrehozott jogi karra hat új professzor (Bernolák, Illyefalvi Vitéz Géza, Kiss Géza, Márffy Ede, Mártonffy Marcel, Iványi Béla) mellé a debreceni református jogakadémia hat tanárát (Jászi Viktor, Teghze Gyula, Kun Béla, Tóth Lajos, Kovács Gábor, Bacsó Jenő) átvette az egyetem. Vö. SZENTPÉTERI KUN Béla, *Az egyetem alakulás története: A Kollégiummal való kapcsolatok továbbélése az egyetemnek, mint egységnek életében*, Debrecen, 1941, 61.

²³ A Debreceni Református Kollégium jogakadémiájának büntetőjogi tanszékén 1887-től 1913 júliusában bekövetkezett haláláig Ozory István oktatott. Nincs adatunk arról, hogy a tanszéket az egyetem működésének megkezdéséig betöltötték volna. BALOGH, *Adattár...*, i.m., 539-540.

²⁴ SZENTPÉTERI KUN Béla, *Az egyetem alakulás...*, i.m., 61. o.

²⁵ Vö. *Rectori beszámoló, melyben Kiss Ferenc az egyetem 1914-15. évi rectora az egyetem 1914-15. évi történetéről, az 1915. évi szeptember hó 27-én tartott egyetemi közgyűlésen beszámolt*, ÉK, 1914/15, 13.

²⁶ Flachbart Ernő visszatekintése a tanszék történetére. Vö. FLACHBART Ernő, *Összeállítás az alaki és az anyagi büntetőjognak, valamint a jogbölcsületnek és nemzetközi jognak előadásáról a debreceni tudományegyetem jog- és államtudományi karán*, kelt: 1946. ápr. 23. *Kari-Jegyzőkönyv* 1946. április 30. A.) melléklet. Vö. HOLLÓSI, i.m., 161.

²⁷ *Kari-Jegyzőkönyv* 1920. szeptember 24. 8. sz.

*Tudnivaló ugyanis, hogy úgy a budapesti, mint a szegedi egyetemen mindkét büntetőjognak most is megvan a külön tanszéke.*²⁸

Az előadások mellett heti egy, illetve két órában büntetőjogi szemináriumot is tartott „gyakorlati pályán működők és jogvégzett férfiak, és büntetőjogot már hallgatott egyetemi hallgatók részére.”²⁹ Rendkívül sokszínű speciális kollégiumi kínálat jellemezte Bernolák Debrecenben töltött hét tanévét. Többek között ilyen témákat hirdetett meg: *Fiatalkorúak és büntetés, Katonai büntetőjog, Büntetési rendszer, Gazdasági visszaélések, Újabb büntetőjogi törvényhozásunk, A háború és kriminalitás, A büntetőjog bölcséleti alapjai, Kriminál politika*. Történeti és aktuális kérdéseket is tárgyalt kollégiumain: *Deák Ferenc és Br. Eötvös József szerepe a büntetőjog fejlődésében, Bűnügyi politika tekintettel a háború és a forradalom tanulságaira, A háború és a forradalom tanulságai a büntetőjog reformjára*.

A két büntetőjogi tárgy szervezeti elválasztását egyébként Bernolák kezdeményezte 1918 szeptemberében, amikor indítványozta, hogy a Kar kezdeményezze a „bűnvádi eljárási jog tanszékének” megszervezését,³⁰ melyet aztán – mint fentebb láttuk – a miniszter nem engedélyezett, hanem inkább a helyettesítést látta megoldásnak.

Bernolák kezdetektől aktívan részt vett az Egyetem és Kar kezdeményezéseiben. Rögtön az első szemeszterben javasolta egy Kriminológiai Intézet felállítását³¹ és ő lett a Népszerű Főiskolai tanfolyam rendezőbizottságának első elnöke.³²

A Debreceni magyar királyi Tudományegyetem 1915. június hó 7-én tartott rektorválasztó ülése 11 szavazattal egyhangúlag választotta meg az Egyetem második – egyben első választott – rektorának. Bernolák a „megnyilatkozó bizalomnak engedve”, a „kitüntető bizalomról örömmel értesült s a rectori Méltóságot elfogadta.”³³

Az Egyetem második rektoraként programját így fogalmazta meg: „Programmot egyébként nem kívánunk nyújtani; szorosan meghatározza azt az egyetem rendelkezése, amely az ifjúságtól lelkiismeretes önképzést, a tanártól komoly tudományos búvárkodást, az ifjúság gondos nevelését és tanítását, a szabad egyetem szervezetében pedig művelt, de laikus közönség rendszeres továbbképzését követeli. Mind ennek meglévő előfeltételeit óhajtjuk tovább fejleszteni, amennyiben pedig még hiányoznak, a lehetőséget biztosítani.”³⁴

Tanévnyitó beszéde után rectori székfoglaló értekezését „A háború tanulságai és a büntetőjog reformja” címmel tartotta meg.³⁵

Rectori tisztsége bizonyos értelemben elhíresült általa, hogy Ady Endre a Nyugat 1916. március 16. számában gunyorosan megfeddi a debreceni egyetemet és magát Debrecen városát is Bernolák személye miatt: »Hejh, Debrecen!«: nem szeretnék Debrecen lenni, aki a maga gyönyörű kálvinista rómaságát, főoskoláját s vagyonát

²⁸ *Kari-Jegyzőkönyv* 1927. január 12. 138. sz.

²⁹ HOLLÓSI, i.m., 166.

³⁰ *Kari-Jegyzőkönyv* 1918. szeptember 28. 2. sz.

³¹ *Kari-Jegyzőkönyv* 1914. október 14. 13. sz.

³² *ÉK*, 1915/16., 85-88.

³³ *ET-Rektorválasztási jegyzőkönyvek*, 1.

³⁴ *Megnyitó beszéd: A Debreceni m. kir. tudományegyetem 1915-16. tanévének megnyitó ünnepén elmondotta BERNOLÁK Nándor, ÉK*, 1915/16, 17.

³⁵ Ennek meghirdetett megjelenése valószínűleg elmaradt, mivel a Magyar Könyvészet nem hozza. Vö. *Magyar Könyvészet 1712–1920*, PETRIK Géza retrospektív bibliográfiája, Kiszlingstein Sándor, Kozocsa Sándor, valamint az Országos Széchényi Könyvtár kiegészítéseivel, CD-Rom, Arcanum Kiadó, 2000.

főlázdozta egy alighanem Kalksburgban regulázott egyetemért. S milyen nyílt titok, hogy ezt a gyönyörű kollégiumot, miheyst egyetem lett, Bernolák Nándor első rektorságára bízták. Diákkongresszusokról emlékszem e szűzmáriás, májbajosnak lát-szó öcsémre, s megüt a guta, ha komolyan kell tudnom, hogy ez a – Nándor a debreceni egyetem rektora.”³⁶ Bernolák évnnyitó beszédéből egyébként egyértelműen kiviláglik, hogy igen jó viszonyban volt személy szerint is a Tiszántúli Református Egyházkerület és a debreceni református egyház vezetőivel.³⁷

Rektori éve maradandó sikereket hozott a világháború okozta súlyos nehézségek és a pénzügyi válság ellenére. Sikeresen irányította a már létező intézmények továbbfejlesztését és újak létrehozását: *Mensa academica* (egyetemi diákasztal),³⁸ a bírósági internátus,³⁹ más egyetemi ifjúsági intézmények,⁴⁰ mint a Szent László kollégium megnyitása fűződik a nevéhez.⁴¹ Hivatali éve alatt jött létre a földrajzi intézet,⁴² valamint saját kockázatára 12 helyiségből álló lakást bérelt a városban szemináriumi helyiségek céljára.⁴³

A Kollégiumtól az ekkor létrehozott Egyetemi Kör⁴⁴ részére átvett tőke jelentős részének befektetésével Bernolák az Egyetemi Kör helyiségét klubszerűen rendeztette be.⁴⁵ Személyes kapcsolatainak tulajdonítható, hogy rektorsága alatt ajándékozta Balogh Jenő miniszter magánkönyvtárának egy nagy értékű részét a büntetőjogi szemináriumnak.⁴⁶ Bernolák saját könyveinek egy részét is a szemináriumnak adta, illetve elődje, Ozory professzor özvegyét is rávette, hogy férje könyvtárát ugyanezen célra engedje át.⁴⁷ Szintén az ő nevéhez fűződik a Népszerű Főiskolai tanfolyam beindítása, melynek keretében rektorsága évében „*mintegy harminc alkalommal fejtegettük városunk művelt közönsége előtt egyfelől a háború előidéző tényezőit, viszonylatait és hatását, másfelől a tudomány számos más problémáját.*”⁴⁸

³⁶ ADY Endre, *Az én kálvinistaságom*, Nyugat 1916. március 16. Talán Ady ezen kirohanására vezethető vissza Varga Zoltán azon állítása, hogy a „reakció” Bernoláknak jó viszonya volt a katolikus klérushoz. Vö. VARGA Z., *i.m.*, 133.

³⁷ Vö. *ÉK*, 1915/16, 15.

³⁸ Dr. Gárdos János budapesti orvos alapítványát felhasználva Debrecenben és Pozsonyban létrehozták a *Mensa academicát*. A debreceni intézmény működésének előfeltételeit Bernolák rektor teremtette meg azáltal, hogy az Országos Bírói és Ügyészi Egyesülettől egy épületrészt vett bérbe és megalkotta a fenntartó állandó egyesület alapszabályait. A *Mensa academica* 1915. szeptember 1-én kezdte meg működését, tíz hónapon keresztül 40 hallgatónak nyújtva bőséges ebédet és vacsorát részben ingyen, részben harmad áron. Vö. BERNOLÁK Nándor, *Jelentés a Debreczeni m. kir. Tudományegyetem 1915/16. tanévi állapotáról és működéséről*, *ÉK*, 1915/16, 34., 38. és 125-127.

³⁹ Bernolák kezdeményezésére az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület debreceni csoportja internátus céljára biztosított a Debreczeni Első Takarékpénztár III. emeletén 15 helyiséget bírák és ügyészek fiai számára. Ugyanitt működött a *Mensa academica* is. Az internátus első lakói között volt Nizsalovszky Endre, a debreceni és budapesti egyetem későbbi neves magánjogásza is. Vö. BERNOLÁK Nándor, *Jelentés ...*, *i.m.*, 39. és *ÉK*, 1915/16, 129-130.

⁴⁰ *DKK* (1916), 38.

⁴¹ A kis kollégium hat katolikus vallású fiatalnak nyújtott „*meleg otthont, szeretetteljes és gondos nevelést.*” Vö. BERNOLÁK Nándor, *Jelentés...*, *i.m.*, 40. és *ÉK*, 1915/16, 133-134.

⁴² BERNOLÁK Nándor, *Jelentés...*, *i.m.*, 32.

⁴³ BERNOLÁK Nándor, *Jelentés...*, *i.m.*, 34.

⁴⁴ Első évének tevékenységéről vö. *Uo.*, 41-42. és *ÉK*, 1915/16, 134-135.

⁴⁵ SZENTPÉTERI KUN Béla, *Az egyetemem alakulás...*, *i.m.*, 86., valamint BERNOLÁK Nándor, *Jelentés...*, *i.m.*, 41.

⁴⁶ *ET-Jegyzőkönyv*, 1915/1916, 19-1915/16 etsz.

⁴⁷ BERNOLÁK Nándor, *Jelentés ...*, *i.m.*, 35.

⁴⁸ *Uo.*, 36.

Rektorságának fontos eseménye volt az 1915/16. tanév záró ünnepén felolvasott munkája a jogi oktatás reformja tárgyában, melyben – saját kartársai véleményével is ütközve – összegezte a jogi oktatással szemben támasztott elvárásait. A jog- és államtudományi kar tanulmányi és vizsgálati rendjének reformvitájában alakult ki a tanévzáró beszéd gondolatmenete.⁴⁹

Az 1917/18-as tanévben a jog- és államtudományi kar dékánja, majd a következő tanévben, a forradalmak évében prodékán – s így mindkét évben az Egyetemi Tanács tagja – volt. Ezen minőségénél fogva több esetben szembeszállt az Egyetem szellemi egységét veszélyeztető jelenségekkel. Ezzel azonban többször szembe találta magát a helyi vagy országos hatalom képviselőivel. Az Egyetemi Tanács jegyzőkönyvei az alábbi eseményekről tanúskodnak:

A polgári demokratikus forradalom időszakában a közoktatásügyi kormányzat arra törekedett, hogy a budapesti egyetemre „*demokratikus szellemű*” tanárokat nevezzenek ki és ezzel ellensúlyozzák a „*retrográd*” egyetemi tanárok tevékenységét. A budapesti jogi kar – az egyetemi autonómiára hivatkozva – ellenállt ezen törekvéseknek. A debreceni jogi kar vezetése (Teghze Gyula dékán és Bernolák prodékán) támogatta budapesti kollégáik törekvéseit, és arra akarta rábírní a Debreceni Egyetem tanácsát, hogy az tiltakozó iratot terjesszen fel a közoktatásügyi miniszterhez, felemlítve az említett kinevezések törvénytelenységét és aggályosságát a tudomány szabadsága és önállósága szempontjából.⁵⁰ Zoványi Jenő, a hittudományi kar professzora szembeszállt a jogi kar javaslatával és szorgalmazta, hogy az Egyetemi Tanács kérje a minisztert, hogy a debreceni egyetemre is minél több a „*haladás vágyától áthatott*” tanárt nevezzen ki. Zoványi ezen javaslata Bernolák éles ellenkezését váltotta ki. Az Egyetemi Tanács sem Zoványi, sem Teghze és Bernolák javaslatát nem fogadta el és mindkét felvetés felett „*napirendre tért.*” Bernolák ezen fellépésére vezethető vissza, hogy a debreceni munkástanács 1919. február 16-i ülésén több professzorával együtt (Huss Richard, Milleker Dezső) az ő eltávolítását is sürgette az Egyetemről. Kunfi Zsigmond közoktatásügyi miniszter azonban ennek a kérésnek nem tett eleget.⁵¹

Valószínű, hogy ez az intermezzo is hozzájárult, hogy 1919 áprilisában, még a román csapatok beérkezése előtt, a diktatúra képviselői két jogi kari professzortársával, Illyefalvi Vitéz Gézával és Haendel Vilmostal együtt őrizetbe vették, és Budapestre hurcolták.⁵² A fogságból csak június közepén szabadultak meg, és tértek vissza Debrecenbe,⁵³ Bernolák valamivel később, mint társai.⁵⁴

⁴⁹ A jog- és államtudományi oktatás és továbbképzés reformja, A Debreceni m. kir. Tudományegyetem 1915-16. tanévének záró ünnepén felolvasva BERNOLÁK Nándor, *ÉK.*, 1915/1916, 183-206. A tanulmány elemzésére Bernolák elméleti munkásságának tárgyalása során kerül sor.

⁵⁰ Ezen döntés mögött a jogi kar egészének állásfoglalása állt, ugyanis a kérdés alapos megvitatása után a Kar a következőket jelentette ki: „*A nyilvánvaló jogsértésen kívül veszedelmes és az eljárás a tudomány szabadsága és önállósága szempontjából, mert az egyetemet a változó politikai áramlatok eszközévé és áldatlan pártpolitikai villongások színterévé teszi. A jogi közszabadsági és tudományos szempontok eme súlyos sérelme és veszélyeztetése ellen a debreceni magyar tudományegyetem jog- és államtudományi kara ünnepélyesen óvást emel, s egyben a szóbanforgó jogellenes és így érvénytelen kinevezéseknek haladéktalanul hatályon kívül helyezését kéri.*” *Kari-Jegyzőkönyv* 1919. január 31. 1. sz. és *Kari-Jegyzőkönyv* 1919. február 6. 3. sz.

⁵¹ VARGA Z., *i.m.*, 90-91.

⁵² Az Egyetemi Tanács 1919. április 25-i ülésének jegyzőkönyve 35. szám alatt a rektor, Kiss Géza beszámolt az elfogás tényéről és arról is, hogy utóbb a várost 1919. április 23-án megszálló román csa-

A kommün alatt mivel egy ideig Teghze Gyula dékán és (a lefogott) Bernolák prodékán is távol volt Debrecenből, a jogi kar Mártonffy Marcel professzort bízta meg a dékáni hivatal vezetésével. Mártonffy a szocialista párt és a nemzeti tanács tagja volt ekkor. Midőn Bernolák visszaérkezett, és mint prodékán a dékáni hivatal vezetését át akarta venni, heves szóváltásba került Mártonffyval, aki azzal akadályozta meg a prodékánt jogainak gyakorlásában, hogy megfenyegette: feljelenti Lefkovics Vilmos szocialista párttitkár, közoktatási megbízottnál. Bernolák későbbi elfogásának és Budapestre hurcolásának ez egyik oka lehetett. Visszatérte után a szóváltás miatt Mártonffy bocsánatot is kért tőle.⁵⁵

Egy másik ügyben szintén szembe került Bernolák a forradalom egyetemi híveivel: a Népszava 1919. május 29-i számában a hittudományi kar Lencz Géza akkori dékán aláírásával üdvözölte a Tanácsköztársaságot. Ezzel kapcsolatban Bernolák az egyetemi tanács 1919. június 20-i ülésén az alábbi határozati javaslatot terjesztette be. *„Az egyetemi tanács megdöbbenéssel értesül a hittud. karnak márczius hó 26-án hozott és előttünk ismeretlen tényezők által a Népszava c. bpesti lapban május 29-én közzétett, a tanácsköztársaság vezetőihez intézett üdvözlő határozatáról és annak indokolásán őszinte sajnálatát fejezi ki.”* Az indítványt a tanács elfogadta.⁵⁶

Még a civis-városba való visszatérése után román megszálló csapatok visszaéléseitől felháborodva azokról dr. Hector Muaro angol orvos útján tájékoztatta a békekonferenciát és az angol közvéleményt. Így Bernolákkal szemben a megszálló román hatóságok is keményen felléptek, üldözték⁵⁷ s – az Egyetemi Tanács értékelése szerint – súlyos atrocitást követtek el ellene: 1919. december 21-én a hajnali órákban fegyveres román csapatok vették körül lakását, házkutatást tartottak nála és délelőttig katonai őrizet alatt tartották, s hadbíróság elé akarták állítani. Ezt azonban valahogyan elkerülte. Mivel Illyefalvival is hasonlók történtek 1920 februárjában, az Egyetemi Tanács a magyar nemzeti hadsereg Debrecenbe való bevonulása (1920. március 11.) után kérte a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a súlyos atrocitásokat illetékes helyen jelentse be. További folyamánya az ügynek nem mutatható ki.⁵⁸

A forradalom után az Egyetemi Tanács 1919 decemberében úgy döntött, hogy a *„forradalommal és különösen a bolsevizmussal való vonatkozásban”* igazoló eljárást megindítását kezdeményezi *„annak megállapítása céljából, vajjon a tanácsköztársaság idején tanári testületünk valamely tagja hivatalos minőségében”* nem követett-e el olyan magatartást, *„mely a magyar haza iránti hűség, az egyházak alkotmánya, a társadalmi rend és az egyéni tisztesség szempontjából legkevésbé is kifogás alá esik.”* Az első igazoló bizottság tagjaként 1920 januárjában három jogászprofesszort, Bernolák Nándort, Illyefalvi Vitéz Gézát és Haendel Vilmost kérte föl a ta-

patok parancsnokát, Dumitrescu tábornokot is kérte, hogy tanártársai szabadon bocsátása érdekében járjon közben. *ET-Jegyzőkönyv* 1918/1919, 35. sz.; *Kari-Jegyzőkönyv* 1919. május 23. 1. sz.; Vö. Haendel Vilmos életrajzát ebben a kötetben.

⁵³ Vö. *ET-Jegyzőkönyv* 1918/1919, XIII. ülés (1919. június 20.) napirend előtt.

⁵⁴ *Kari-Jegyzőkönyv* 1919. június 5. 1. sz.

⁵⁵ *ET-Jegyzőkönyv* 1919/1920, 174. sz.

⁵⁶ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/1920, ad 144. sz. Varga a jegyzőkönyv tanúsága ellenére azt állítja, hogy Bernolák javaslata felett egyenlően oszlottak meg a szavazatok. Ez nem igaz. Vö. VARGA Z., *i.m.*, 93.

⁵⁷ *Magyar politikai lexikon, i.m.*, 47.

⁵⁸ *ET-Jegyzőkönyv* 1919/1920, 92. szám

nács.⁵⁹ Az igazolást végül elvégző testület később más összetételű lett (Teghze Gyula, Bacsó Jenő, Darkó Jenő és Pápay József professzorok), de nevezett három professzort, mint a kommun alatt fogva tartottakat, erkölcsi okokból jelölte az egyetemi tanács a bizottságba.

Bernolák 1920 és 1922 között a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja programjával a debreceni IV. választókerület nemzetgyűlési képviselője volt.⁶⁰ Képviselőségéhez kapcsolódik az az esemény, amely nevét a büntetőjog-történészek szűk körén kívül is híressé, hírhedtté tette.

Az 1920 augusztusában Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter által az egyetemi és főiskolai beíratások szabályozásáról beterjesztett törvényjavaslat nemzetgyűlési vitájában Bernolák Nándor és 77 képviselőtársa módosító indítványt nyújtott be a *numerus clausus* faji alapú bevezetése céljából. Az indítvány a beíratkozási engedélynek a létszámkereten belüli megadásáról szólva – ami felett az egyes karok tanárainak teljes ülése határozott – a következő utasítást tartalmazta: „Az engedély megadásánál a nemzethűség és az erkölcsi megbízhatóság követelményei mellett egyfelől a felvételt kérők szellemi képességeire, másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók közt lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább kitegye annak kilencztedrészét.” A törvényjavaslatot a módosító indítvány értelmében fogadták el, így a mai történelemtudomány a „faji alapú” *numerus clausus* egyik szellemi atyjának tekinti Bernolákot.⁶¹

Ő volt a Parlamentben előadója, – amint Angyal Pál utalásaiból kitűnik – tulajdonképpen *spiritus rectora* a Rendtörvénynek⁶² is, amely szintén kevés dicséretben részesült az utókor részéről.⁶³

1921. április 14. és 1922. június 16. között az első Bethlen-kormányban a népjóléti és munkaügyi miniszter tisztét töltötte be.⁶⁴ Miniszteri ideje alatt született egy „a betegség és baleset esetére szóló biztosítási bíraskodás tárgyában készült” és „a nem hivatásos állományból származó hadirokkantak, hadiárvák, hadiözvegyek ellátásáról szóló” törvényjavaslat, kibocsátottak egy rendeletet az állami tisztviselők gyógykezelésére vonatkozóan és létrehozták az Országos Tisztviselői Betegsegélyezési alapot. Nevéhez fűződik a pestszentlőrinci Állami-lakótelep (később Havanna) kialakítása a trianoni menekültek számára.⁶⁵ Nem feledkezve meg debreceni kötődéséről kezdeményezte egy Debrecenben vásárolt háznak ifjúsági internátus céljaira való átvételét és berendezését.⁶⁶

⁵⁹ *Uo.*, 65. szám

⁶⁰ *Kari-Jegyzőkönyv* 1920. június 28. 257. sz.

⁶¹ GYURGYÁK János, *A zsidókérdés Magyarországon*, Budapest, 2001, 120. MONORI Áron, *A numerus clausus és a magyar katolikus sajtó 1919-1920*, Vö. http://www.mediakutato.hu/cikk/2003_02_nyar/03_numerus_clausus/04.html

⁶² Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921: III. tc.

⁶³ Bernolákot érthetetlenül és tévesen még a trianoni békeszerződés egyik aláírójának is tekintik, holott ahhoz – jelenlegi tudásunk szerint – semmi köze nem volt. Vö. ORMOS Mária, *Civitas fidelissima*, Szekszárd, 1999, 38.

⁶⁴ BÖLÖNY József, *Magyarország kormányai: 1848-1992*, Budapest, 1992⁴, 88, 119, 234, 266.

⁶⁵ TÉGLÁS Tivadarné, *Az Állami-lakóteleptől a Havannáig*, Népszabadság, 2002. szeptember 5.

⁶⁶ *A Minisztertanácsi ülések napirendi pontjai 1867 – 1944*, CD-Rom, Arcanum Kiadó, 2000.

A kormányból való távozása után, már nem tért vissza Debrecenbe. A Kar kérdésére Bernolák – közvetítő útján - ki is jelentette, hogy nem kíván visszatérni katedrájára: „*Dr. Haendel Vilmos azon felvilágosító közlése után, hogy Bernolák Nándor, e tanszékre betöltője a kar megbízásából hozzá intézett kérdésre kijelentette, hogy a tanszékre visszatérni nem kíván...*”⁶⁷ a Kar bizottságot küldött ki a tanszék betöltésének előkészítésére.

Az Egyetem évkönyvei már az 1922/23. tanévre mint nyugalmazott nyilvános rendes tanárt jelölik. És ez így maradt a második világháborúig. Úgy tűnik ezen kívül a debreceni egyetemmel minden kapcsolatát megszakította.

Bernolák tagja volt a Magyar Jogászegyletnek, a Felső Oktatási Egyesületnek, a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület magyar csoportjának és választmányi tagja volt a Patronage-Egyesületek Országos Szövetségének.

Bernolák 1951. augusztus 8-án bekövetkezett haláláig Budapesten ügyvédkedett, s egyetemi magántanárként tevékenykedett. Pesti oktatómunkájának még alaposan utána kell nézni. A húszas években újra foglalkozott a büntető eljárásjogi szabályok kommentálásával,⁶⁸ s emellett közfeladatokat is vállalt. Egy ideig ő volt a Keresztényszocialista Országos Szakegyesületek Szövetségének társelnöke.⁶⁹ 1925-ben a korábban a keresztény magyar szellemű gyermek és ifjúsági irodalom művelésére alapított és ekkorra csődbe jutott Magyar Jövő Ifjúsági Irodalmi Rt. csődbiztosa volt.⁷⁰ 1938-ban alapítója volt a Magyar-Szlovák-Ruszin Testvérközösségnek, amelyet a visszatért felvidéki és kárpátaljai területek lakosainak reintegrálása érdekében hoztak létre a magyar szellemi élet jeles képviselői.⁷¹ A '30-as években német nyelven a magyarországi nemzetiszocializmusról jelent meg könyve Bécsben.⁷²

II. MUNKÁSSÁGA

Bernolák Nándor az utókor által méltatlanul elfeledett nagy hazai büntetőjogtudósunk, aki haladó szellemű munkásságával a XIX. század végén éledő legmodernebb büntetőjogi irányzatok tanításait képviselte, és törvényelőkészítő munkája és a már megalkotott törvények kommentálása által segítette ezen gondolatok hazai büntetőjogi elméletbe és gyakorlatba való beépülését.

Ahhoz, hogy megismerjük eme haladó szellemű jogtudós munkásságát, célszerű műveinek mondanivalóját, elveit a korabeli büntetőjog-tudományban lezajló, a

⁶⁷ *Kari-Jegyzőkönyv* 1922. szeptember 25. 85. sz.

⁶⁸ *A bűnvádi perrendtartás és novellái*, összeállította, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta BERNOLÁK Nándor, Budapest, 1928.²

⁶⁹ *Magyar katolikus Lexikon*. Vö. <http://lexikon.katolikus.hu/LINKEK/LINKKKKK/LINKKE/22KERSZ2.HTML> (2014. március 5.)

⁷⁰ NYERGES András, *Színrebotás*, Élet és Irodalom, 16. szám, 2007. április 20.

⁷¹ A Testvérközösség céljaként többek között az alábbi gondolatokat jelölték meg az alapítók: „*Mi, a Kárpát-medencében szabad népek önkéntes szövetségét és együttélését akarjuk megvalósítva látni. Ha ezer évig egymás mellett, egymásért, a közös haza boldogulásáért együtt küzdhetett és vérezhetett szlovák, ruszin és magyar, kell hogy megtaláljuk a közös életlehetőségeket a megváltozott keretek között is.*” Azt, hogy Bernolák nem került partvonalra a „demokratikus” értelmiség szemében, mutatja a tény, hogy a 34 aláíró között szerepelt Bartók Béla, Kodály Zoltán, Féja Géza, Márai Sándor és Vaszy Viktor is.

⁷² BERNOLÁK Nándor, *Nationalsozialismus in Ungarn*, Wien, 1939.

haladást célzó folyamatokkal párhuzamosan elemezni, bemutatni a pozitívista kriminológia hatását a magyar büntető-jogalkotásra, különös tekintettel az 1908. évi I. Büntetőnovellára és az ezt kiegészítő törvényekre, melyek megalkotásában és értelmezésében Bernolák Nándor érdemei elvitathatatlanok.

Nyugat-Európában a XIX. század utolsó harmadában a „növekvő társadalmi feszültségek és a tőkés rendszer belső ellentmondásainak kiéleződése következtében a klasszikus büntetőjogi irányzat tudományos felfogása már nem elégtette ki a bűnözés elleni küzdelemhez fűződő társadalmi igényeket.”⁷³ Ebben az időszakban felélénkült a büntetőjogi irodalom, és egyre-másra bukkantak fel más-más ideológiákból táplálkozó büntetőjogi reformmozgalmak, amelyek hazánkban is jelentős hatást gyakoroltak a tudományos gondolkodásra, és a jogalkotásra.

A század végén kialakult büntetőjogi irányzatokról általánosságban elmondható, hogy szakítottak az absztrakt „tett” szemléletével, és a vizsgálódás súlypontját az elkövető személyére helyezték át. Elképzeléseik szerint a tettnek csak annyiban van jelentősége, amennyiben „*kifejezi elkövetőjének a benne örökletesen meglévő bűnözési hajlamból, vagy/és a környezeti hatásból eredő személyi veszélyességét.*”⁷⁴ A természet- és társadalomtudományok újszerű módszereinek és eredményeinek felhasználása során két új irányzat fejlődött ki: az antropológiai és a szociológiai iskola.

E két irányzat „tettes büntetőjogi iskola” gyűjtőnéven vált ismertté. A klasszikus irányzat és a büntetőjogi reformmozgalmak közötti vita valójában a körül folyt, hogy az egyént cselekményéért bűnösségének és a cselekmény tárgyi súlyának arányában kell-e büntetni vagy pedig a cselekmény csupán indokul szolgál arra, hogy az egyén ún. személyi veszélyessége alapján alkalmazzanak vele szemben biztonsági intézkedést.⁷⁵

Az új irányzatok tagadták az egyén erkölcsi (individuáletikai) felelősségét, helyette társadalmi erkölcsi felelősségét hangsúlyozták (szociáletikai felelősség), mely szerint a tettes azért büntethető, mert a bűncselekmény elkövetésekor nem a társadalmi erkölcs szerint viselkedett, s a szociáletikai szabályok megsértése mutatja az elkövető társadalomellenességét, antiszocialitását.⁷⁶

A századfordulón e két, egymással szembenálló iskola között „*képződik egy terza scuola, mely emancipálja magát mindkettőnek túlhajtásai alól s ezzel helyreállítja a büntetőjog alaptanának tisztaságát és önállóságát.*”⁷⁷ Ez a Franz von Liszt neve által

⁷³ Állam- és Jogtudományi Enciklopédia, Budapest, 1980, 567.

⁷⁴ Uo.,

⁷⁵ „Új eszmék forronganak az egész világon s a büntetőjog terén is egészen új gondolatok járnak át az embereket. A művelt nyugot államai nem késnek kivenni részüket a törvényalkotás terén sem e mozgalmából. Az a régi harc, a mely az akaratszabadság és a determinizmus terén s a kettőnek egymás közti viszonyában az embereket századok óta foglalkoztatta, a büntetőjog terére néhány évtized óta sokkal erősebben csap át, mint az bármely korban észlelhető.” - Fogalmazott Bernolák 1905-ös jogászegyleti hozzászólásában. Vö. A Büntetőtörvénykönyv novellája, Magyar Jogászegyleti Értekezések, 248. szám (1905. szeptember), 259.

⁷⁶ „... minden büntetés alapját és mértékét egyaránt az fogja megállapítani: minő mértékben hatott közre a cselekmény elkövetésében az egyén akarata és az egyén bűne; hol van szó javíthatatlanságról és hol arról, hogy egy embert ki kell zárni a társadalomból azért, mert rossz, vagy azért, mert a társadalmi életre képtelen ... Azt hiszem, hogy az utolsó évtizedek nagyon is ráirányították a figyelmet a determináló tudománynak egy hatalmas csoportjára; ezen tudományokkal szemben a büntető törvényhozásnak is el kell foglalnia a maga álláspontját.” Uo., 259-260.

⁷⁷ FAYER László, A magyar büntetőjog kézikönyve, I-II, Budapest, 1900, 16.

fémjelzett irányzat, az ún. harmadik vagy közvetítő iskola vizsgálódásai középpontjába – tömören fogalmazva – a „tettes tettét” helyezte.

Ha vizsgáljuk a modern kriminológia hatását a korabeli anyagi büntetőjogra, a leginkább szembeűnő az, hogy a reformirányzatok nem a klasszikus büntetőjogi dogmatika megsemmisítésére törekedtek, hanem annak életképesebbé tételére, továbbfejlesztésére. Ebben a fejlődési folyamatban két erő csapott össze egymással. Egyrészt az egyoldalú klasszikus formalizmus, másrészt a túlzó kriminológikus szubjektívizmus. E kettő harcából fejlődött ki az az irányvonal, amely az anyagi büntetőjog gazdag fejlődésének rakta le az alapját.⁷⁸

Magyarországon az 1878: V. tc. (a Csemegi-kódex) megalkotását követően néhány évtizeden belül bebizonyosodott, hogy a jogi dogmatizmusra törekvő, klasszikus elveket követő törvénykönyv nem képes helyesen funkcionálni.⁷⁹

Fayer László 1900-ban a következőképpen látta a helyzetet: „... a novella-mozgalmat nem annyira a kódex hiányai, mint inkább a gyakorlat tévelygései élesztették. Még ma is lényegesen redukálható volna a novella terjedelme, ha a gyakorlat maga létesítené azokat, a miket a törvény keretén belül létesíthet. Ez különben hivatása és kötelessége is.”⁸⁰

Ennek ellenére a kódex módosítása irányába tett első lépés az volt, amikor 1888 májusában Fabinyi Teofil igazságügy-miniszter véleményt kért a Királyi Kúria és a Királyi Táblák elnökeitől azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a kódex egyes intézkedései igényelnek-e novelláris úton javítást vagy pótlást, és ha igen, melyek azok az intézkedések, amelyeken változtatni kellene. Az irodalomban megindult a vita a büntetőjogi reformok tárgyában. Csemegi Károly ellenezte a törvény módosítását, és a módosító javaslatok legtöbbje ellen éles harcot vívott. Ebben a légkörben született meg az 1892. május 19-i módosító javaslat, amelyet az igazságügy-miniszter a képviselőház elé terjesztett. E javaslat két évig érintetlenül feküdt az igazságügyi bizottság előtt, majd Erdélyi Sándor visszavonta azzal az indoklással, hogy kibővítésre szorul. Ezt követően megbízást adott Illés Károlynak egy újabb javaslat kidolgozására. Az Illés-féle javaslat – a bírói gyakorlat által kiderített hiányok pótlása mellett – célul tűzte ki a feltételes elítélés intézményének szabályozását, a pénzbüntetések reformját és a fiatalkorúak büntetőjogának megalkotását. Erre erősített rá Balogh Jenő 1900-as programiratóban, mely a következő évtizedre kijelölte a munkálatok irányát.⁸¹ 1902-ben Plósz Sándor akkori igazságügy-miniszter Baloghot bírta meg a Büntetőnovella II. fejezete első szövegének elkészítésével.

⁷⁸ „Az hiszem, hogy igenis itt az idő, mert ha az eszmék még nem is alakultak ki olyformán, hogy matematikai pontossággal állanának szemben, de annyira igenis kialakultak, hogy a gyakorlati élet bizonyos követelményeivel már számolhatunk.” Így tör lándzsát Bernolák a törvényi szabályozás mellett. Vö. A Büntetőtörvénykönyv novellája, i.m., 260.

⁷⁹ Vö. KIRÁLY Tibor, *A büntetőjog a dualista és az ellenforradalmi korszakban* = A magyarországi polgári államrendszerek, szerk. PÖLÖSKEI Ferenc, RÁNKI György, Budapest, 1981, 416-437.

⁸⁰ FAYER, *A magyar büntetőjog kézikönyve...*, i.m., 77.

⁸¹ BALOGH Jenő, *Büntető törvényeink módosításához*, Huszadik század (1900/10-11), 243-255, 330-346. Balogh törekvéseit Bernolák így foglalja össze: „Követelményeit négy részre osztotta. Számolva azzal, hogy a bűncselekmények jelentékeny része olyan tényezőkre vezethető vissza, amelynek megszüntetésére az állam és a társadalom befolyást gyakorolhat, harcot hirdetett e tényezők ellen. Tétéles jogszabályaink oly hiányait, amelyek a tudomány akkori állása mellett megszüntethetők voltak, sürgős intézkedéssel megszüntetni kívánta. Megemlítve, hogy a büntetőjog lassú átmeneti korszakát éljük, sürgette azokat az előkészítő munkálatokat, amelyek a bűncselekmények előidéző és előmozdító tényezőit felde-

Az új Büntetőnovella végleges szövegének megalkotása előtt 1907 januárjától áprilisáig a tervezet megvitatása céljából – mint fentebb láttuk – tanácskozmányt hívtak össze, amelynek tagjai voltak Günther Antal igazságügy-miniszter mellett a magyar bírói, ügyészi, ügyvédi és jogtanári kar kiváló képviselői is. Az I. Büntetőnovella elveinek és végleges szövegének kidolgozásában jelentős szerepet vállalt Tőry Gusztáv államtitkár és Szász Béla miniszteri tanácsos mellett Bernolák Nándor is. A Büntetőnovellához kapcsolódó indokolás legnagyobb részét ő szerkesztette. A képviselőház plénuma 1908 májusában tárgyalta a tervezetet és – mivel „a különböző pártok egyértelműen hozzájárultak a javaslat reformeszméihez”⁸² – így a javaslatot egyhangúlag elfogadták. Így az 1908: XXXVI. tc., mint a Csemegi kódex első büntetőnovellája elfogadásra került.

A Büntetőnovella megalkotása után Bernolák a „*Modern büntető politika és a társadalom kötelessége*”⁸³ című tanulmányában részletesen elemezte azon bevezetendő intézményeket, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy visszaszorítsák a bűnözést. Büntetőjogi nézeteit érzékelhetően áthatja a keresztény neveltetéséből adódó emberszeretet gondolata. A társadalom védelmét és a bűncselekmények elkövetésének visszaszorítását csak az egyes ember szubjektumának szem előtt tartásával és a romlott életű emberek megjavításával tartotta elképzelhetőnek. „Évszázadokon keresztül figyelmen kívül hagyták, hogy a bűncselekményekkel szemben folytatott küzdelem vezérlő gondolata sem lehet helyesen más, mint az ember eszméje, az emberiség egyetemes, általános céljainak szolgálata. Ha ezt az eszmét véve alapul tekintünk a büntetettek világába, ott nemcsak bűncselekményeket, nemcsak büntetéseket, hanem a büntetettekben embereket is látunk. És e látványra fájdalmat kell éreznie mindenkinek, a ki embertársainak erkölcsi szabadságát szereti és az ember magasabb rendeltetésében hisz. Nemcsak azért, mert a jogi és az erkölcsi rend sérelmét észleli, hanem mert nemesebb életre született embertársának süllyedése tárul szeme elé; nemcsak a bűncselekményben rejlő jogsértést látja, hanem a szegény, elhagyott gyermeket is, a kit erkölcsi romlása ellenállhatatlanul sodor a bűncselekmények fertőjébe; a nyomorult, elbukott leányt, a kit kivetett magából a társadalom s a ki önerejéből soha a becsületes emberek közé vissza nem térhet; jobb sorsra hivatott férfiakat és nőket, kikben a bennük is egykor lobogó isteni szikra tüze elhamvadt.”⁸⁴

A XIX. század „szellemi forrongásainak” három nagy eredményét emelte ki, a társadalmi igazságosság gondolatának térnyerését, a keresztény világnézet reneszánszát és a büntető jogtudomány új irányzatainak kialakulását. Ez utóbbiak legnagyobb eredményének tekintette, hogy rámutattak a büntetési egyéniségek közt fennálló nagy eltérésekre, a bűncselekmények okaira. Továbbá az eddigieknél haladóbb szellemű büntetőjogi szankciók bevezetését szorgalmazták, melyek alkalmasak lehetnek a társadalom védelmére az egyes bűnelkövetők megjavításán keresztül. Bernolák sürgette a modern nyugat-európai büntetőjog tudományok által kijelölt intézmények hazai tételes jogba és joggyakorlatba való mielőbbi beépítését,

ríthetik és amelyeknek a büntetőjogi rendszer gyökeres átalakítását meg kell előzniük. Végül állást foglalt a büntetésvégrehajtás rendszerének céltudatos kiépítése mellett.” BERNOLÁK Nándor, *Újabb teendőink...*, i.m., 1.

⁸² BALOGH Jenő, *Fiatalkorúak és büntetőjog*, Budapest, 1909, 251.

⁸³ BERNOLÁK, *A modern büntető politika...*, i.m., 1-11.

⁸⁴ *Uo.*,

és azon feltétel- és intézményrendszer megteremtését, amely ezen modern intézmények sikeres működésének elengedhetetlen követelménye volt. (Úgy mint a fiatalkorúak bíróságának felállítása, a patronage intézményének meghonosítása, stb.)

Az I. Büntetőnovella legmarkánsabb változtatása a büntetés feltételes felfüggesztése intézményének, és a fiatalkorúak „külön büntetőjogának” megteremtése volt. Ezen hangsúlyos, és a tételes jogban is helyet kapó intézmények mellett a modern kriminológiai irányzatok nem hagyták érintetlenül a klasszikus elvekre épülő büntetőjog egyéb területeit sem, melyek megváltozása feltételezte az új jogelveken alapuló jogszabályok alkalmazhatóságát.

Mindenekelőtt bemutatásra érdemes az újdonságok közül a bűnösség klasszikus kategóriájának megváltozása. A pozitivista kriminológia hatására a büntetőjogi dogmatika elfogadta azt az alapvető tételt, mely szerint az ember biológiai és szociális lény. Ezt követően az egyéni felelősségen alapuló bűnösség-fogalom meghaladtá vált. Így tehát az egyéni felelősség klasszikus elveket takaró kategóriáját felváltotta egy olyan sajátos bűnösség-fogalom, melyben a tettes egyéniségének értékelése mellett a „veszélyesség” értékelése is helyet kap. Míg a hagyományos bűnösségi értékítélet a múltba néz, a veszélyességi értékítélet a jövőbe tekint. A veszélyesség büntetőjogi kategóriája később mindinkább differenciálódott, majd ebből alakult ki a közveszélyesség fogalma. *„Közveszélyesség valakinek olyan tartós állapota, mely a jogrendet állandóan veszélyezteti. Közveszélyes – szubjektív meghatározás – tehát az, akiről valószínűség szerint feltételezhető a jogrend megsértése.”*⁸⁵ E korban gyakran képezte tudományos vita tárgyát a közveszély és a visszaesés fogalmának kapcsolata. Franz Liszt a hamburgi kongresszuson e kérdéssel kapcsolatban a következőképp foglalt állást: *„Egyszer a visszaesőről, máskor meg a közveszélyességről (état dangereux) beszélünk. Már pedig itt két fogalomról van szó, melyek különböző módon kapcsolódhatnak egymással.”*⁸⁶ A bűnösségi fogalom vizsgálatának összefoglalásaként elmondható, hogy az új irányzatok a korábbi, klasszikus elvekből táplálkozó bűnösség fogalmának két legfőbb alaptételét törték át a társadalom védelme, mint büntetőjogi cél megvalósítása érdekében. E két tétel a következő: 1. nincs büntetőjogi felelősség bűnösség nélkül, 2. mindenki csak bűnösségi foka szerint büntethető. A tételes jogban a fent említett modern bűnösség-fogalom több intézmény szabályozásában fellelhető, mint pl. az alanyi bűnösség nélküli objektív tényálláshoz fűződő szankciók rendszere vagy a praeterintencionális cselekmények meghonosítása. A vonatkozó jogszabályhely (1878: V. tc., 75.§) kommentálása kapcsán Bernolák a következőképpen foglalt állást: *„Büntetőjogi felelőséget csak oly cselekmény miatt lehet megállapítani, amelynél a tettes szellemi tevékenysége és a jogsértő eredményt előidéző vagy az annak előidézésére irányuló cselekvés vagy mulasztás közt belső okozati összefüggés (lélektani okozatosság) áll fenn. Ez az összefüggés szándék vagy gondatlanság alakjában jelentkezik.”*⁸⁷ A klasszikus büntetőjogi iskola hívei éles kritikával illették a pozitivista bűnösség-fogalmát. Ezen kritikai álláspont legsarkalatosabb pontjai a következők voltak: *„A büntető-*

⁸⁵ IRK Albert, *A büntetőjog átalakulása*, Kolozsvár, 1915, 10.

⁸⁶ *Uo.*,

⁸⁷ *Büntető jogszabályaink gyűjteménye: Anyagi jogszabályok*, szerk. ANGYAL Pál, összeállította, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta, BERNOLÁK Nándor, Pécs, 1915, 90.

jognak etikai elemekkel való gazdagítása szükségképp fogja maga után vonni az etikának a büntetőjoggal való összecserélődését.” Másrészt e modern büntetőjog szükségképpen következményének látják a „büntetés bűnösség nélkül” büntetőjogi tétel életre keltését. És végül a büntetőjogi bűnösség kategóriájának megreformálása ellen leggyakrabban hangsúlyozott ellenvetés az, hogy „ledönti azt az áthidalhatatlan válaszfalat, mely elhatárolja az elkövetett bűncselekményhez tapadó repressziót a tettes antiszociális érülete ellen irányuló prevenciótól.”⁸⁸

A második nagy kérdéskör a beszámítási képesség kategóriája, és a korabeli jogirodalomban az általa felvetett problémák körül kialakult viták vázlatos ismertetése. A klasszikus iskola felfogása szerint – mely a tiszta indeterminizmus elméletére épült – valakinek az akarata vagy teljesen szabad, vagy nem, az akarat független minden külső és belső hatástól. Ennek alapján a bűnelkövetők két csoportját különböztetik el: a beszámíthatókat és a beszámíthatatlanokat. A pszichiátria tudománya a lelki jelenségek tanulmányozása során ezzel a felfogással ellentétes megállapításokra jutott. Az új tudományos eredmények tanulsága szerint e két pszichikai státusz között (tehát a szellemi épség és az elmebetegség között) sok olyan „vegyes” összetevőkből álló lelki jelenség található, melyek hovatarozásának eldöntése e szigorú keretek között lehetetlen. E megállapítás büntetőjogi elismerését jelentette annak az irányvonalnak a kidolgozása, miszerint a beszámítási képességgel bíró és a beszámítási képességgel nem rendelkező egyének között van egy olyan sajátos csoport, akiknek beszámítási képessége bizonyos okból korlátozott. Ezen megállapítás által a büntetőjogi reform mozgalmak a klasszikus beszámítási képesség – nevezetesen a „vagy van, vagy nincs” – megállapítása helyett megteremtik a beszámítási képesség fokozataira vonatkozó tant. A klasszikus iskola hívei – igyekezvén megóvni a beszámítási képesség régi dogmatikai fogalmát – a következő megoldást hirdették: „a csökkentértékűséget a bűnösség fokára való kihatásában mérlegelik s így az egyének büntetésének megállapításánál a büntetés obligatórius enyhítését szorgalmazzák.”⁸⁹ Hazánkban több fokozaton áthaladva lassan érett meg a helyzet a tettes egyéniségének büntetőjogi értékelésére. Ezt a fokozatosságot Irk Albert⁹⁰ a következőképpen ragadta meg: „A korlátolt beszámítási képesség legális szabályozása a következő úton haladt:

- enyhébb büntetési tétel (klasszikus felfogás),
- enyhébb büntetési tétel utólagos rendszabállyal, (közvetítő irány)
- fakultatív enyhébb büntetés utólagos rendszabállyal (közeledés az új irányok felé)
- biztonsági rendszabály (az új irányok szerinti szabályozás).⁹¹

⁸⁸ IRK, *A büntetőjog átalakulása...*, i.m., 17-18.

⁸⁹ Uo., 22.

⁹⁰ IRK Albert (1884–1952), büntetőjogász, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja (1936–1949), az állam-és jogtudományok kandidátusa (1952). A kolozsvári egyetemen 1908-ban szerzett jogi doktorátust. 1910–11-ben Berlinben Franz Liszt kollégiumában folytatott kriminalisztikai tanulmányokat. 1912-ben Budapesten minisztériumi szolgálatba lépett. 1913-ban a kolozsvári egyetem magántanára, 1917-től nagyváradi jogakadémiai tanár, 1922–1950-ig a pécsi egyetemen a büntetőjog és perjog tanárképzés vezető tanára. Mint büntetőjogász a Liszt-féle kriminológiai iskola egyik jelentős hazai képviselője, egyben a korabeli kriminológiai szemléletnek egyik hazai úttörője volt. *Magyar Életrajzi Lexikon*, I, Budapest, 1967⁴, 779.

⁹¹ IRK, *A büntetőjog átalakulása...*, i.m., 23.

Bernolák a beszámíthatóság kérdését az alanyi bűnösség előfeltételeként határozta meg: „... beszámítási képesség alatt értve a tettesnek azt az állapotát, amelyben a tettes megfelelő értelmi és erkölcsi fejlettséggel öntudatosan és szabadon követi el a terhére rótt bűncselekményt. E kutatások eredményeként azonban az újabb tudományos irányok távolról sem kívánják kiszolgáltatni az egyéni, társadalmi és közjavakat a be nem számítható büntettek cselekményeinek, hanem a bírói beavatkozásra az állam önvédelmi jogából kifolyólag az alanyi bűnösségen kívül fekvő tényezőkben, a közveszélyességben keresnek jogalapot. Ennek a felfogásnak az az eredménye, hogy a beszámíthatóság, s az ezen alapuló erkölcsi felelősség és bűnösség fogalmai mellé (de nem azok helyére) a közveszélyesség fogalma járul, mint amely ellen éppen úgy védekezni kell, mint a régi értelemben vett bűnösség ellen.”⁹² A beszámíthatóság törvényi feltételei tehát a következők: 1. a megfelelő értelmi és erkölcsi fejlettség, 2. a cselekmény jogsértő jellegének felismerésére alkalmas elmeállapot, 3. az öntudatos állapot, 4. a cselekvés szabadsága.

A büntetőjogi új irányzatok másik lényeges átalakító hatása a fiatalkorúak beszámítási képességét érintette. A klasszikus büntetőjog a fiatalkorúak beszámítási képességét épp úgy határozta meg, mint a felnőtt korúakét. A beszámítás feltétele a beszámítási képesség (discernement), vagyis a „cselekmény bűnösségének felismeréséhez szükséges belátási képesség”, ahogy a Csemegi kódex fogalmazott. A fiatalkorúak pszichológiájának fejlődése szükségképpen maga után vonta e kérdésben a reformtörekvések megindítását. Az individuum primér értékelésén nyugvó beszámítás intézményének tételes jogba való bevezetése az 1908. évi I. Büntetőnovella vitathatatlan érdeme. A Balogh Jenő-féle 1903-as (1906-ban közzétett) tervezet a Btk 84.§-ának módosításával kapcsolatban a következőket mondta: „a bíróság az eset körülményei, különösen a terhelt életviszonyait, testi és szellemi fejlettségét, erkölcsiségének fokát, valamint a bűncselekmény elkövetésének módozatait mérlegelve, ezekhez képest megfelelő esetekben különböző intézkedéseket tehet.” A jogszabály kommentálása során a fiatalkorúak beszámítási képességének korábbi szabályozását kritizálva Bernolák a következőképpen foglalt állást: „Helytelen az alapgondolatuk, hogy a fiatalkorú büntetőjogilag felelős, mihelyt elég belátással bír cselekménye bűnösségének felismerésére; mert a bűnösség feltétele s a felelősség alapja az erkölcsi szabadság; e szabadságot nem a felismerési képesség, hanem az értelmi és erkölcsi fejlettséggel együtt járó ellentálló erő biztosítja. A bűncselekmény akarati elhatározás folyamánya. Az akarati elhatározásra a fiatalkorban különös befolyást gyakorol az észbeli tehetség mellett az érzéki ösztön, a külső inger, az egész környezet. E korban tehát nem lehet a büntetőjogi felelősséget kizárólag az ismeretek mennyiségétől, az értelmi erő nagyságától tenni függővé.”⁹³

Az I. Büntetőnovella tehát gyökeresen átalakította a fiatalkorúak büntetőjogi megítélésének elveit és a fiatalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazható büntetőjogi szankciók célját és rendszerét.⁹⁴ A eddigi szabályozással szemben, amelyben „a fiatalkorú büntettest néhány napra lezárták, azután kidobták újból az utcára, a hol (természetesen) folytatta életmódját”,⁹⁵ az új szabályozás lehetővé tette, hogy a bíró

⁹² Büntető jogszabályaink gyűjteménye..., i.m., 97.

⁹³ Büntető jogszabályaink gyűjteménye..., i.m., 225.

⁹⁴ A kérdéssel részletesen foglalkozik KIRÁLY, A büntetőjog..., i.m., 431-432.

⁹⁵ BERNOLÁK, A modern büntető politika..., i.m., 4.

a fiatalkorúak közt nem csak bűncselekményeik, hanem egyéniségük és viszonyai szerint különbséget tegyen. Az I. Büntetőnovella a fiatalkorúakra vonatkozó differenciált szabályanyag megteremtésével bátor szakítást jelentett a klasszikus büntetőjog, a bűncselekmény reális értékeléséből kiinduló megtorló büntetéstannal. „A Büntetőnovellában inkorporált átalakult büntetőjog már primér a tettes egyéniségét értékeli s a cselekményt csak szimptomának tekinti, vagyis a bíróság a jövőbe tekintve, mindig figyelemmel a fiatalkorú egyéniségére, értelmi és erkölcsi fejlettségének fokára, életviszonyaira s az eset összes többi körülményeire, azt az intézkedést alkalmazza, melyik a fiatalkorú terhelt jövőbeli magaviselete és erkölcsi fejlődése szempontjából kívánatosnak mutatkozik.”⁹⁶

A fiatalkorúakra vonatkozó szabályozás alkalmazhatóságának egyik legfontosabb feltételét biztosította az 1913: VII. tc. elfogadása, amely a fiatalkorúak bíróságának felállításáról szólt,⁹⁷ mely „intézményes szervezetet bocsátott a fiatalkorúak kriminalitásának leküzdése szolgálatába; a társadalom, – nem egy, valóban apostoli hevülettel dolgozó, férfiú irányítása mellett, – készséggel nyújt segédkezet az embermentésnek e szép munkájában.”⁹⁸ Bernolák egyik életcélja valósulhatott meg a tervezete alapján elkészült törvényben.

A fiatalkorúak megmentésére irányuló mozgalom hazai kiteljesedésének egyébként a korabeli nemzetközi légkör is kedvezett. Észak-Amerikában egy fejlett gyermekvédelmi intézményrendszer állt mintaként előttünk, és az európai államok is a rendszertelen rendeleti és novellarisztikus szabályozás helyett a gyermekvédelem külön kódexekben való szabályozása mellett foglaltak állást. Hazánkban e kérdésben viszonylagos egyetértés tapasztalható a szakirodalom képviselőinek részéről. „A kriminológia nálunk nem talált olyan ellentmondásra, mint nyugat más államaiban s így korán átmegy a köztudatba, hogy a gyermekvédelem egyet jelent társadalmunk biztonságának védelmével, Magyarország gazdasági és nemzeti erejének kímélésével és növelésével.”⁹⁹ Részben a veszélyeztetett fiatal és gyermekkorúak védelme érdekében, részben a „gyöngék társadalmi védelme” érdekében jött létre a patronage intézménye,¹⁰⁰ mely intézmény hazai létrehozásában Bernolák Nándor érdemei kiemelendők.¹⁰¹ Álláspontja szerint „a legbölcsebb társadalmi önvédelem s így mindnyájunknak a társadalommal szemben fönállók kötelessége is a züllésnek

⁹⁶ Uo., BALOGH Jenő, *Fiatalkorúak és büntetőjog*, Budapest, 1909, 134.

⁹⁷ A fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913: VII. tc.-t 1913. március 31-én szentesítették.

⁹⁸ BERNOLÁK Nándor, *Újabb teendőink a bűncselekmények ellen folytatott küzdelemben*, Pécs, 1914, 2.

⁹⁹ Uo., 125.

¹⁰⁰ A patronage intézményének meghatározását FINKEY Ferenc, *Patronázs-munka és a fiatalkorúak felügyelő hatósága*, Budapest, 1943, című munkájában találjuk. Eszerint „a patronázs szó általában, illetőleg tágabb értelemben jelenti a bajbajutott, akár önhibájukból, akár önhibájukon kívül álló okokból szerencsétlen sorsú embertársaink felebaráti támogatását és segítségét. ... Különös, illetőleg szorosabb értelemben azonban patronázs alatt rendszerint az elhagyott, az erkölcsi züllés lejtőjére sodort vagy már bűnelkövető gyermekek, fiatalkorúak és felnőtt büntetettek iránti emberbaráti segítséget, ezeknek a további süllyedéstől való megmentésére irányuló feladatot értjük.”

¹⁰¹ Bernolák szerint a hazai patronage tevékenységnek széleskörű jogszabályi alapjai voltak, pl.: 1901: VIII. tc. 2.§ (állami gyermekmenhelyre felvett hét éven aluli gyermekekről), 1901: XXI. tc. 2.§ (a közsegélyre szoruló hét évnél idosebb fiatalkorúakról), 1907. évi 60.000. számú BM. rendelet (társadalmi intézetekről), 1908: XXXVI. tc. 22.§ (a próbára bocsátott fiatalkorúakról), 24.§ (a javító nevelésről), 30.§ (a fiatalkorúak kísérleti kihelyezéséről), 1908. évi 20.003. számú IM. rendelet (a fiatalkorú letartóztatottak szabadulását követő segélyezéséről) stb. *A Budapestten 1909. szeptember hó 10. és 11-én tartandó II. Országos Patronage Kongresszus iratai*, Budapest, 1909, 9-10.

induló, de még megmenthető emberek erkölcsi fölszabadítása, mert igazi erkölcsi szabadságuk nemcsak az ő egyéni érdekükben áll, nemcsak nekik jótétemény, a mely az ember eszméjének szolgálatára őket alkalmassá teszi, de a társadalomnak is érdeke. A kriminalitás nagymérvű csökkenését, maradandó, nagy eredményeket a büntettek megelőzése terén csak az emberek átalakításával érhetünk el, mert az, a kiből megfelelő erkölcsi érzés nem él, semmi büntetőtörvény a társadalmi javak támadásától visszatartani nem fogja; a büntettesnek át kell alakulnia, hogy a társadalom hasznos tagjává legyen.”¹⁰² A fiatalkorúak modern szabályozását tekintve Bernolák következetesen képviseli a büntetőjogi eszközök *ultima ratio* jellegét, és a megelőző intézkedések elsődleges szerepét. „A büntető rendszer reformja önmagában véve már csak azért sem lehet erre a célra elegendő, mert a büntető hatalom révén csak akkor nyílik alkalom a züllésnek indult fiatalok megmentésére, amidőn már büntetendő cselekmény elkövetése bizonyítja a nagyobb fokú erkölcsi veszély jelenlétét. Ehhez tehát szükségszerűleg társulnia kell azoknak az intézkedéseknek, amelyek a veszélyt már keletkezésében elfojtani és az ebből eredő társadalmi bajt megelőzni alkalmasak.”¹⁰³ A patronage intézményének első formái Magyarországon az 1870-es években jöttek létre. Ezt követően – felismerve ezen szervezetek megelőzésben, és reszocializációban betöltött pótolhatatlan szerepét – ezen szervezetek száma néhány év alatt harmincra emelkedett. Ezen szervezetek kezdetben, mint rabsegélyező egyesületek működtek. 1907 őszén tartották az első – akkor még rabsegélyezőnek nevezett, de valójában már – patronage kongresszust. Ezt követően sorra alakultak újabb és újabb szervezetek, akik „a szeretet jelszava alatt összegyűlt nemes emberbarátok kisebb-nagyobb csoportjai”¹⁰⁴ voltak. Kezdetben tevékenységük között szerepelt – a rabsegélyezés mellett – a letartóztatottak látogatása, családjaik erkölcsi és anyagi támogatása, az erkölcsi romlásnak kitett fiatalok megmentését célzó szociálpolitikai munka, társadalmi javító intézetek felállítása és működtetése, erkölcsi felügyelet gyakorlása és megfelelő munkahely szerzése a javító intézetekből feltételeken szabadlábra vagy kísérletileg kihelyezett, illetve végleg szabadult egyének, és a próbára bocsátott fiatalok részére. Bernolák elismerve a modern büntetőjogi irányzatok eredményeit a patronage munkával kapcsolatban a következőket mondja: „A gyöngék gyámolítása kötelesség, a melyet szporadikusan mindenkor teljesítettek s a mely a keresztény világnézetnek és a társadalmi szolidaritás eszméjének térfoglalásával szociális kötelességeink homlokterébe jutott. Az újabb tudományos kutatások azt bizonyítják, hogy állami és társadalmi életünk biztonságának egyik alaptétele az. Különösen a bűncselekmény lényegéről és a büntettes természetéről végzett újabb vizsgálódás igazolta meggyőző érvekkel, hogy a bűncselekmények elkövetését sikeresen megelőzni s a büntettesek számát eredményesen apasztani csak e kötelesség lelkiismeretes teljesítésével: a gyöngék szeretetteljes és céltudatos oltalmával, a jól szervezett patronage-munkássággal lehet.”¹⁰⁵ Amíg az individualizáció és a büntettesek közötti differenciálás elvei lehetővé tették életkorukra, sajátos szociális helyzetükre tekintettel a fiatalok számára

¹⁰² BERNOLÁK, *A modern büntető politika...*, i. m., 6.

¹⁰³ *Büntető jogszabályaink gyűjteménye...*, i. m., 223.

¹⁰⁴ *A Kassán...*, i. m., 2-3.

¹⁰⁵ *A Budapesten 1909. szeptember hó 10. és 11-én tartandó II. Országos Patronage Kongresszus iratai*, Budapest, 1909, 5-6.

egy sajátos, enyhébb büntetési rendszer kialakítását, addig a másik oldalon Bernolák is következetesen képviselte a büntettek másik csoportjával, az üzletszerű, visszaeső, közveszélyes büntettekkel szemben a legnagyobb szigort képviselő jogalkotás és jogalkalmazás megvalósítását, mely végső célja a közveszélyes büntettek társadalom számára ártalmatlanná tétele. Ezen elképzelés tételes jogi megvalósulását jelenti a közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913: XXI. tc.¹⁰⁶ elfogadása. A közveszélyes munkakerülők kategóriáját Bernolák a következőképpen határozza meg: „Azokat, akik e törvény rendelkezései alá esnek, az akaratérő teljes hiánya és az erkölcsi nihilizmus jellemzi. Amint a M.i.-ban kifejtettem, a csavargó a társadalmi életnek nem tudatos ellensége, csak tehetetlen parazitája. Nem vezetni nyereszkedési vágy, de elzárva a rendes megélhetés forrásaitól, vagy irtózva a komoly erő kifejtéstől, minden belső harc, lelkiismereti küzdelem nélkül támad a mások javai ellen, ha arra módja nyílik. Jellembeli fogatkozásai, mint tehetetlen báb, de valósággal gyakran mégis, mint veszedelmes büntettest hozzák a jogrenddel összeütközésbe.”¹⁰⁷ A közveszélyes munkakerülők büntetőjogi megítélésének sajátossága abban rejlik, hogy a törvényhozás és a jogalkalmazás nem a cselekményben rejlő bűnösség megtorlására, hanem a büntetett egyéniségében rejlő veszélyesség megszüntetésére fekteti a hangsúlyt. Tehát a büntetőjogi büntetés helyét olyan biztonsági rendszabályok vették át, amelyek alkalmazásának célja nem elsődlegesen az elkövetett bűncselekmény megtorlása, hanem a büntetett társadalomból való izolálása.

Ezzel összefüggésben kiemelendő, hogy a modern kriminológia anyagi büntetőjogot átalakító hatása leginkább a klasszikus elvekre épülő büntetés-tan változásainak elemzése során követhető nyomon. A századfordulón a pszichológiai és szociológiai kutatások elismerésének hatására olyan, a büntetési rendszert is érintő társadalmi igények jelentek meg, mint például a bűnelkövetők bizonyos csoportjaival szemben a javítás gondolatának dominanciája, a közveszélyes bűnözőkkel szemben pedig a társadalom védelmének biztosítása. Ezen törekvések megvalósítása igényelte olyan új intézmény hazai anyagi jogunkban történő meghonosítását, amelyet kezdetben „biztonsági rendszabályok” néven emlegetett az irodalom.

A reformakciók nyomán, mint a rövidtartamú szabadságvesztés büntetés pótszere került be az 1908. évi I. Büntetőnovellába a büntetés feltételes felfüggesztésének¹⁰⁸ intézménye.¹⁰⁹ Bernolák álláspontja szerint: „Az egyéniség figyelembevétele szempontjából, nevezetesen a törvényhozásnak arra kell törekednie, hogy az első ízben bűncselekményt elkövetett, gyakran csupán megtévelyedett alkalmi büntettek lehetőleg megmentessenek a szabadságvesztés büntetés megbélyegző hatásától és a rövidtartamú közös fogság rendszerint rontó befolyásától.”¹¹⁰

1908-ban a büntetés feltételes felfüggesztésének intézménye bekerült az I. Büntetőnovellába, mint célszerűségi és nem pedig mint büntetésenyhítési eszköz. Ezt a rövidtartamú szabadságvesztés büntetések ellen folytatott szívós kriminálpolitikai küzdelem első maradandó értékű eredményeként értékelhetjük.

¹⁰⁶ A közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913: XXI. tc.-t 1913. július 7-én szentesítették.

¹⁰⁷ *Büntető jogszabályaink gyűjteménye...*, i.m., 280.

¹⁰⁸ A büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztése a büntetőjogi reform egyik központi kérdése volt. A témának széleskörű irodalma van, és szakmai viták folytak róla 1889-1902 között.

¹⁰⁹ A kérdéssel részletesen foglalkozik KIRÁLY, *A büntetőjog...*, i.m., 430.

¹¹⁰ *Büntető jogszabályaink gyűjteménye...*, i.m., 186.

Bernolák Nándor munkáságának kétségtelenül legnagyobb, legmaradandóbb része az I. Büntetőnovella, illetve a hozzá kapcsolódó egyéb jogszabályok megalkotásában és kommentálásában játszott szerepe.¹¹¹ Emellett azonban kiemelkedő tudományos értékűnek tekinthető első nagyobb szabású monográfiája, amely 1903-ban jelent meg „*A visszaesés dogmatikai és büntetőpolitikai szempontból*”¹¹² címmel. Bernolák e művében – korát meghaladva – egy olyan probléma – a nemzetközi szakirodalom széleskörű felhasználásával történő – részletes elemzését végezte el, amely kora új irányzatokat képviselő büntetőjogtudósait, gyakorlati szakembereit és társadalmát egyaránt foglalkoztatta. Rámutatott arra, hogy a visszaesőkre, mint olyan sajátos elkövetői kategóriára kell tekinteni, akikre nézve a hagyományos, klasszikus elveken nyugvó büntetések hatástalanok, velük szemben, a társadalom védelme érdekében sajátos büntetőjogi eszközöket kell alkalmazni. Kiemelést érdemel a modern büntetőjogtudományok azon gondolatának következetes képviselése, mely szerint a bűnelkövetőket kell a vizsgálódás középpontjába helyezni, és a bűncselekmény csak mint a bűnelkövető személyiségének megnyilatkozása jut szerephez. A visszaeső elkövető típusának felismerése kapcsán kiemeli a bírák szerepét: „... *elkövetőjére a törvény szava nem hat úgy, mint az a törvényhozó szándéka volt; hogy ő nem azok közé tartozik, a kikről a törvényhozó feltételezte inteniójának tiszteletben tartását és felismerését. Ő kivétel; belőle hiányzik valami a teljes emberi egészségből fizikai, pszichikai vagy morális tekintetben. Ezt a hiányt felismerni a bíró munkája. Ő nem lehet matematikus, ki általános szabályok szerint indulva a törvény szakaszát egyszerűen felkeresi a bűncselekményre. Mert bűncselekmény a bíró elé nem kerül; a bíró előtt a bűncselekmény tettese vagy részese áll. Rossz orvos az, ki a szervezetre nem vet ügyet s csak a külső symptomákat nézi; a bírónak is a büntetett egész lényét kell megvizsgálnia, bölcsésznek, lélekismerőnek s erkölcsbíróknak kell lennie, ha ítélni akar.*”¹¹³ Bernolák előkérdésként a visszaesés – jogszabályi szinten akkor még meg nem alkotott – meghatározásának kérdését veti fel, és a következő definíciót adja: „*újabb bűncselekmény elkövetése olyan egyén által, kit bűncselekmény miatt már egyszer elítéltek.*” Munkájában Bernolák részletesen elemzi a visszaesés történetét a külföldi államokban és hazánkban. Ezt követően a hazai tételes jog szabályait mutatja be, rámutatva azokra a problémákra, melyek nehezítik a jogalkalmazást. A visszaesés Csemegi kódexbeli megítélése sajátos, és nem mindenhol következetes. A visszaesés alatt a tételes jog – bár törvényi fogalmát sehol nem adja meg – a jogerős elbírálás utáni újabb bűncselekmény elkövetését érti.¹¹⁴

¹¹¹ A büntető jogszabályaink gyűjteményének második kötetét, amely az eljárási, szervezeti és hatásköri jogszabályokat tartalmazza (Pécs, 1918) szintén Bernolák látta el utalásokkal és magyarázatokkal. A bűnvádi perrendtartás és novellái későbbi kiadásának (Budapest, 1928) összeállítása szintén az ő nevéhez köthető.

¹¹² BERNOLÁK Nándor, *A visszaesés dogmatikai és büntetőpolitikai szempontból*, Budapest, 1903.

¹¹³ *Uo.*, 6.

¹¹⁴ A törvénykönyv szétszórt vonatkozó szabályai Bernolák a következőképpen foglalta össze: „*1. Lopás, rablás, zsarolás, sikkasztás, csalás és gyújtogatás (333. 350. 355. 370. 379. 422. 423. 424. §§), ha azok valamelyikét oly egyén követi el, ki ugyanazon bűncselekményért elítélve az új büntett, vagy vétség elkövetése előtt teljes büntetését már kiállotta. Az ily értelemben vett visszaesőt a Btk. 49.§-a szerint feltételes szabadságra bocsátani nem szabad.*

2. *Azon egyén lopása, rablása, sikkasztása, vagy orgazdasága, a ki a rablás elkövetése előtt egyszer, a többi felsorolt bűncselekmények elkövetése előtt kétszer, csalás előtt csalásért, a többi büntények előtt s*

A korabeli bűnvádi perrendtartás vonatkozó szabályainak elemzése kapcsán kiemeli, hogy az eljárási szabályok egy következetlen kategóriát alkalmaznak, és ennek fennállásához, vagy fenn nem állásához szigorúbb eljárási szabályokat fűznek. Ez a szokásos büntetéseket fogalma. A visszaesés és a szokásos büntetéseket fogalma kapcsán Bernolák a következőket mondja: „A visszaesés azonban nem teszi még az egyént szokásos büntetessé. E két fogalom nem fedi egymást. A szokásos bűnösséghez az ember bensejében élő bűnös hajlam is szükséges, mely a cselekmények bizonyos sorozatában megnyilatkozik.”¹¹⁵ Bernolák monográfiájában egy fejezetet szentel az 1880. évi 2106. számú igazságügy-miniszteri rendelettel szabályozott büntetés-végrehajtási szabályok elemzésének. A rendelet célja volt, hogy különválassza az egyszerű bűnelkövetőket a visszaesőktől, a visszaesőkre szigorúbb végrehajtási szabályokat állapítson meg és megvonja tőlük a kedvezményeket. A történeti kérdések és a vonatkozó tételes jogi szabályok ismertetését követően egy igen érdekes kérdéssel foglalkozik, nevezetesen, hogy mely okokra vezethető vissza a visszaesés, az államnak milyen kriminálpolitikát kell kialakítania, egyáltalán „... hol van a társadalom és állam hibája, hol kezdődik az egyéni bűn?”¹¹⁶ Bernolák a visszaesés okai között a következőket sorolja fel: kor, nem, analphabetizmus, a törvény nem tudása, erkölcsi romlottság, akarathiany, társadalmi ok (a rehabilitáció hiánya), gazdasági ok (munkahiány), népszaporodás, városi élet, csavargás, koldulás, a vallásosság elhanyagolása, állami ok (rövid szabadságbüntetés), a fogházak és letartóztató intézetek fogvatkozásai. Ezen okok fényében kijelöli a büntetőjog feladatait a visszaesők elleni küzdelemben. Konklúzióként megállapítja: „Ebből az évezredes küzdelemből kitűnnek az elvek, melyek alapján bűnös és veszedelmes voltuk miatt a visszaesőket más büntetésekkel szemben szigorúbban sújtották. ... Ma minden jogos érdeket egyenlő eréllyel kell védenünk. Az irányt, melyben jövőre haladnunk kell, két elv szabja meg: a jogos védekezés és az igazság helyes szolgálata. Ezek közös útját keresse az államhatalom s megszabadíthatja az emberiséget s visszaesők részéről fenyegető rettenetes veszedelemtől.”¹¹⁷ Bernolák Nándor munkásságát elemezve kiemelést érdemel második nagyobb terjedelmű monográfiája, amely 1910-ben jelent meg, „A tévedés tana a büntetőjogban” címmel. A tudományos mű értékét az adja, hogy egy olyan büntetőjogi probléma elméleti, dogmatikai és gyakorlati kérdéseivel foglalkozik, amely a szerző megállapítása szerint a korabeli büntetőjog tudomány egyik „legelhanyagoltabb”¹¹⁸ kérdései közé tartozik. A korabeli külföldi szakirodalom széleskörű felhasználásával részletesen elemzi a probléma történeti aspektusait a keleti, illetve a római jogi gyökerektől egészen a hatályos jogszabályokig. A tévedés tanának büntetőjog-tudományi, rendszertani helyét keresve megállapítja: „A feldolgozott kérdés

velők hasonnemű cselekményekért már elítéltetett és megbüntettetett. A visszaesés jogi hatálya itt az, hogy a felsorolt cselekményeket egyszerű, vagy minősített büntetésekké teszi.

3. Az árúvédegybítorlás és az uszora, ha azokat oly egyén követte el, ki az elkövetés előtt az ítélet alatt álló vétséggel egyező bűncselekményért már elítéltetett. A visszaesés ezen vétségeket minősített vétségékké teszi.

4. A kihágások egy része speciális visszaesésben mint minősített kihágás szerepel s különleges büntetést von maga után.” Vö. Uo., 66.

¹¹⁵ Uo., 94.

¹¹⁶ Uo., 7.

¹¹⁷ Uo., 64.

¹¹⁸ BERNOLÁK Nándor, *A tévedés tana a büntetőjogban*, Kassa, 1910, 2.

az u.n. klasszikus büntetőjog kérdése; csak igen csekély összefüggésben áll a büntetőjogtudomány terén forrongó nagy szellemi harccal, a mely az alapvető problémák felvetésével a tudomány bármily világnézetet valló és bármily eszmedramlatot követő művelőit a vitás anyagban újabb állásfoglalásra kötelezi.”¹¹⁹ A tévedés kérdésének feldolgozása a büntetőjog vezérelveinek tekinthető célszerűség és az igazságosság követelményeivel van szoros kapcsolatban. „Munkálatom alap gondolata, hogy a büntetendő cselekmények ellen folytatott küzdelemben az igazságosság és a célszerűség elveinek párhuzamosan kell érvényesülniök.”¹²⁰ E két alapelv érvényesülésével kapcsolatban az egyensúly megteremtése mellett az elsődleges szerepet Bernolák az igazságosság eszméjének megvalósításában látja. „A bűnösség kérdésében az igazságosság irányadó eszméjének soha nem szabad háttérbe szorulnia. A bírói rosszállásnak csak a cselekmény bűnös természete, csak az az anyagi és eszmei valóság szolgálhat alapul, hogy a tettes etikailag bűnös, ezért a cselekményéért felelős.”¹²¹ A tévedés dogmatikai kérdésének feldolgozása során Bernolák részletesen elemzi a bűnösség, tehát a cselekmény ún. pszichikai-szubjektív elemeit. Kiemeli, hogy a bűnösséget érintő tévedés kérdését mind a korabeli jogirodalom, mind pedig a tételes jog és az arra épülő joggyakorlat csak, mint negatív kritériumot elemzi, tehát csak büntethetőséget (ezen belül a bűnösséget) kizáró okként. A tanulmányok viszont figyelmen kívül hagyják a bűnösség kérdésének pozitív kritériumát, nevezetesen: Mit kell a bűnelkövetőnek ismernie ahhoz, hogy cselekményéért igazságosan felelősségre vonható legyen? Hogyan alakulhatnak adott esetben a bűnösség foka, a bűnösség akarati elemei? Hogyan lehet elemezni a bűnösség alapjául szolgáló beszámítási képességet, és ennek változásai hogyan érintik a bűnösséget és ezen keresztül a tévedés tanát? Ezen elemzések során Bernolák megállapítja: „Bármit kívánjon a célszerűség, bármi legyen a kriminál-politikai érdek, az igazságos jog a bűnösség tanának felépítésénél annak egyetlen természetes elemét, egyetlen pozitív vagy negatív feltételét sem hagyhatja figyelmen kívül; sem nem teheti függővé fennforgását a természetes elemein kívül álló tényezőktől, sem pedig azt ily külső tényezők alapján meglévőnek nem tekintheti, ha a bűnösség természetes elemei hiányoznak.”¹²² Ezen megállapításnak megfelelően Bernolák munkája összegzéseként kijelöli a korabeli jogalkotás kérdéssel kapcsolatos tennivalóit, és a joggyakorlat lehetséges irányait.

Bernolák a büntetőjog elméleti szakembereként jelentőset alkotott. Mint egyetemi ember nem kerülhette meg azonban kora legfontosabb egyetem-politikai kérdéseit sem. Így bekapcsolódott azon elméleti szakemberek sorába, akik a század első felében a jogi oktatás reformját sürgették.

Az 1914-ben frissen megalakult – igaz hosszú kollégiumi múltra visszatekintő – Jog- és Államtudományi Kar egyik legfontosabb feladata a Kar tanulmányi- és vizsgarendjének meghatározása volt, melynek során – mint már évtizedek óta oly sokszor – újra felvetődött a jogi tanulmányok szükséges reformjának kérdése is. Bernolák – az 1914 őszen a Karhoz intézett vallás- és közoktatásügyi miniszteri

¹¹⁹ Uo., 2.

¹²⁰ Uo., 3.

¹²¹ Uo., 4.

¹²² Uo., 8.

kérdések kapcsán – a Karon belüli viták hevében¹²³ tanévzáró beszéde témájának is a jogi oktatás és továbbképzés kérdéskörét választotta, sürgetve az 1911-ben megkezdett reformok következetes továbbvitelét.¹²⁴ Előadásának két része volt. Az első az egyetemi jogi oktatás szükséges megújulásával, míg a második – valamivel terjedelmesebb – rész a jogi továbbképzés lehetőségeivel foglalkozott.

A jogi alapképzéssel kapcsolatos kiinduló gondolata az, hogy a gyakorlati élet tapasztalatai szerint a jogi oktatás nagy hiányosságokat mutat, amely az ifjúság fogyatékos tudományos készültségében, tudományos elmélyedésre képtelenségében, valamint kötelességtudatuk lazaságában mutatkozik meg. Ennek elsődleges okát a leckelátogatások hiányában látja, hisz „*az előadásokra az ifjaknak csak egy része jár.*” A jogi oktatás rákfenéje, hogy a jogászfifjúság tetszésére van bízva hallgatja-e a tanár előadását, „*vagy pedig csak jól rosszul megválogatott könyvekből, rendszerint igen alacsony színvonalú kompendiumokból*” készül a vizsgákra.¹²⁵ A társadalomban az a felfogás terjedt el, hogy a jogi tanulmányokat az előadások látogatása nélkül is „*igen jól*” el lehet végezni. Márpedig az előadások szorgalmas látogatását elő kell írni és be is kell tartani. A hanyagok százaiért nem fáj Bernolák szíve. Ha ezek a nagyobb leckelátogatási szigor miatt hátat fordítanak a jogi pályának, nem kár értük. Sokkal inkább gondot okoz, ha a tehetséges fiatalok egy része azért nem tud órákra járni, mert „*szegénysorsúként*” kenyérkereső foglalkozással kell fenntartania magát. Ezeket a fiatalokat jól szervezett intenzív tanfolyamokba kell összegyűjteni és így gondoskodni megélhetésükről. Ezen internátusok fenntartásához a tőkét – Bernolák nem egyedülálló véleménye szerint – a jogakadémiák megszüntetése által felszabadult alapokból kellene fedezni. A megoldás az, hogy az „*ifjúság csupán egyetemeken végezhesen jogi tanulmányokat.*”¹²⁶ Az előadások pontos és szorgalmas látogatása, valamint a szemináriumokon és gyakorlatokon való pozitív (aktív) részvétel szükséges az egyetemi tudományos képzéshez. A jogi oktatás fellendítéséhez szükséges a tanulmányi rendnek gyökeres átalakítás is. Ehhez szemléletváltásra van szükség: a főkéllégiumi rendszer helyett, amely arra készíti a tanárt, hogy évről évre tudományterületének teljes anyagát megismételje, arra kellene törekedni, hogy a speciális, elmélyülést engedő foglalkozások nyerjenek teret. Bernolák „tanrendje” szerint az első évben a hallgatókat az „*egyres tudományágak rendszerével és alapvető elemeivel*” kell megismertetni. „*A második év szolgálna a tanulmányok történelmi és bölcsészeti megalapozásául.... A harmadik és negyedik évben csak speciál-kollégiumokat tartanánk, önként érthetően monografikus szélességgel és alapossággal.*”¹²⁷ Így a hallgatóság alapos munkához szoknék, mélyebb ismereteket kapna. A tanulmányokat az összes tudományágakra kiterjedő minősítő

¹²³ Az 1915. február 23-án tartott kari ülésen megállapított jelentés nyomtatásban is megjelent. Vö. A Debreczeni M. Kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának véleményes jelentése a jogi oktatás reformja tárgyában : a 156,669-1914. számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri leiratra, Debreczen, 1915, 48 p. A vitában egyébként – saját bevallása szerint több kérdésben – kisebbségben maradt. Vö. A jog- és államtudományi oktatás..., i.m., 187.

¹²⁴ Uo., 186.

¹²⁵ Uo., 188.

¹²⁶ Uo., 189.

¹²⁷ Uo., 192.

vizsgálatok zárják, míg a doktori fokozatot „a tárgyak egy-egy kisebb csoportjára lehetne korlátozni.”¹²⁸

Talán még merészebb célokat tűz ki Bernolák a jog- és államtudományi továbbképzés tekintetében. Biztosítani kell – ez az alaptézise –, hogy a bírák és közigazgatási tisztviselők „állandó érintkezésben maradjanak a tudományos világgal.” Ugyanakkor a továbbképzés hivatott pótolni az egyetemi oktatás számos hiányosságát is. A kor egyes politikusai bár felismerték a jogi továbbképzések szerepét, de az új életviszonyok, a tudományok gyors fejlődése, valamint a joganyag gyors változása megkövetelik a szükségletek és lehetőségek teljes újragondolását.¹²⁹ Bernolák egy nagyon következetes továbbképzési rendszert vázol fel, melynek sarokpontjai a következők: minden bírónak és közigazgatási tisztviselőnek részt kell vennie továbbképzésen, melyeket országosan nyolc-tíz tanfolyam keretében, hat-nyolc héten át „a vidék kulturális gócpontjaiban”, elsősorban az egyetemek székhelyein kell megszervezni. A szaktanfolyamoknak és a tisztviselők általános jogi- és államtudományi képzettségét és tájékozottságát előmozdító tanfolyamoknak logikailag összefüggő, egységes kerek egészet kell képezniük. A jog- és államtudomány minden ágát célba kell venni a különböző tanfolyamokon, elkerülendő a dilettantizmus felületességét. A résztvevők aktív részvétele (eszmecserek, a gyakorlat és a tudomány találkozása) elkerülhetetlen, s a hatékonyságot nagyban növelheti a szillabusok, irodalmi tájékoztatók és előadások közzététele olcsó, mindenki számára elérhető formában. A hallgatókat a felettes hatóságnak kell kijelölnie, ügyelve a megfelelő rotációra. Az egész továbbképzés irányítását egy központi bizottságra kell bízni, amely munkájába bevonja a társadalmi szervezeteket és egyetemeket biztosítva azonban a továbbképzés tervszerűségét.¹³⁰ Eredményként bizalommal várhatnók, hogy „bírói és közigazgatási tisztviselői karunk a közel jövőnek rendkívül fontos és nehéz feladatait helyesen ismeri fel és jól oldja meg.”¹³¹

Bernolák Nándor, mint büntetőjogász és egyetemi vezető is megállta a helyét. Politikai pályafutása meglehetősen rövidre sikeredett és nem tudjuk pontosan miért nem tért vissza a katedrára. Így őt is azon egyetemi professzoraink között kell számon tartanunk, aki politikai szerepet vállalva elveszett a magyar felsőoktatás számára. Bizonyosan kiváló ügyvéd volt, de életének utolsó három évtizedében – felkészültsége és odaadása alapján – jelentősen hozzájárulhatott volna a magyar polgári büntetőjog fejlesztéséhez.

III. MŰVEI

A semmisségi panasz, Budapest, 1902.

A visszaesés dogmatikai és büntető politikai szempontból, A kir. m. tud.-egyetem jogi és államtudom. kara által jutalmazott pályamunka (Jogi értekezések 10), szerk. BALOGH Jenő, Budapest, 1903, 193 p.

¹²⁸ *Uo.*, 193.

¹²⁹ *Uo.*, 193-195.

¹³⁰ *Uo.*, 198-205.

¹³¹ *Uo.*, 205.

- Tomcsányi Vilmos Pál: *A mentelmi jogról*, Jogtudományi Közlöny 38 (1903/29) 245-246. (recenzió)
- Az egyház Franciaországban*, Budapesti Szemle 132 (1907), 161-193.
- ZSITVAY Leó, *A büntető törvénykönyv novellája*, Edvi Illés Károly, Vámbéry Rusztem, Doleschall Alfréd és Bernolák Nándor felszólalásaival, Magyar Jogászegyleti Értekezések, 248, (1905).
- A büntetőtörvényszék tíz éves fennállása*, Jogtudományi Közlöny 41 (1906/5), 38-40.
- A büntető politika és a társadalom kötelességei*, Budapest, 1908.
- A modern büntetőpolitika és a társadalom kötelességei*, Magyar Gazdák Szemléje, A Magyar Gazdaszövetség folyóirata, XIII, Budapest, 1908.
- Büntetőjogi értekezések*, Szerkesztik BERNOLÁK Nándor és FRIEDMANN Ernő, 1-7. sz. Budapest, 1908-1909.
- A büntetőtörvények és a büntető novella: A hatályban lévő büntető törvények teljes gyűjteménye*, összeállította s jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta BERNOLÁK Nándor, átnézte s az előszót és a bevezetést írta BALOGH Jenő, Jogi zsebkönyvek gyűjteménye, XIII, Budapest, 1909, 636 p.
- A tévedés tana a büntetőjogban*, Kassa, 1910, 248 p.
- Esterházy Sándor emlékezete: KÉRÉSZY Zoltán beszédei a koporsónál az emlékünnepeken: BERNOLÁK Nándor emlékbeszéde*, Kassa, 1910, 47 p.
- Az állami és társadalmi élet összhangja* = Emlékkönyv Concha Győző dr. negyvenéves jubileumára, Budapest, 1912, 322-345.
- Büntetőjog és patronázs*, Kassa, 1912, 31 p.
- DEMJÉN János, *Az 1913. évben alkotott büntetőtörvények. 1. 1913: XXXIV. t.-c., a király megsértéséről és a királyság intézményének megtámadásáról. 2. 1913: VII. t.-c., a fiatakorúak bíróságáról. 3. 1913: XXI. t.-c., a közveszélyes munkakerülőkről. 4. 1913: XXIII. t.-c., a választójog büntetőjogi védelméről. A végrehajtási és egyéb rendeletekkel, a miniszteri indokolás felhasználásával, bevezetést írta BERNOLÁK Nándor*, Budapest, 1914, 157 p.
- Újabb teendőink a bűncselekmények ellen folytatott küzdelemben* = Büntetőjogi dolgozatok, Pécs, 1914, 26 p. (Különnyomat is)
- Büntető jogszabályaink gyűjteménye, I: Anyagi jogszabályok, II: Eljárás, szervezeti és hatásköri jogszabályok*, összeállította BERNOLÁK Nándor, (Bűnügyi Szemle törvénytára 7), szerk. ANGYAL Pál, Pécs, 1915-18, 847 és 744 p.
- A jog- és államtudományi oktatás és továbbképzés reformja*, A Debreczeni m. kir. Tudományegyetem 1915-16. tanévének záró ünnepén felolvasta BERNOLÁK Nándor, *ÉK.*, 1915/16, 183-206.
- A Debreceni m. kir. tudományegyetem népszerű főiskolai tanfolyamán tartott előadások*, Sajtó alá rendezte BERNOLÁK Nándor, Debrecen, 1916-19.
- A magyar Felvidék szülöttei a világ népeihez*, Debrecen, 1919, 42 p.
- A bűnvádi perrendtartás és novellái*, összeállította, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta BERNOLÁK Nándor, Budapest, 1928.²
- Nationalsozialismus in Ungarn: ein Zeitbild im Spiegel der Verteidigungsrede des Nándor BERNOLÁK, gehalten im Strafprozesse gegen Böszörmény*, Wien, 1939, 83 p.